

ЦЕНТАР ЗА АНАЛИЗА
НА ПРАВО И ПОЛИТИКА
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ | УГД

ЕВРОПСКА УНИЈА: ПРАВО И ПОЛИТИКИ

УРЕДНИЦИ:

АНА НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА
БОРКА ТУШЕВСКА ГАВРИЛОВИЌ
ОЛГА КОШЕВАЛИСКА

Центар за анализа на право и политики
Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

ЕВРОПСКА УНИЈА: ПРАВО И ПОЛИТИКИ

УРЕДНИЦИ:

АНА НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА

БОРКА ТУШЕВСКА ГАВРИЛОВИЌ

ОЛГА КОШЕВАЛИСКА

ИЗДАВАЧ:

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

2019

ЕВРОПСКА УНИЈА: ПРАВО И ПОЛИТИКИ

Уредници:

Ана Никодиновска Крстевска
Борка Тушевска Гавриловиќ
Олга Кошевалиска

Рецензенти:

Вон. проф. д-р Апасиев Димитар
Проф. д-р Влашковиќ Божин
Проф. д-р Габер Наташа
Вон. проф. д-р Здравева Неда
Вон. проф. д-р Јовевиски Лазар
Вон. проф. д-р Никодиновска Крстевска Ана
Проф. д-р Никодиновски Звонко
Вон. проф. д-р Стојановски Страшко
Вон. проф. д-р Тодорова Билјана
Проф. д-р Џефче Сејфула
Доц. д-р Шикова Наталија

Лектор:

Весна Ристова

Дизајн на корица:

Вон. проф. д-р Јана Јакимовска

Техничко уредување:

Славе Димитров

Издавач:

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
2019

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

341.171.071.51(4-672ЕУ)(082)
34:341.171.071.51(4-672ЕУ)(082)

ЕВРОПСКА унија [Електронски извор] : право и политики / уредници
Ана Никодиновска Крстевска, Борка Тушевска Гавриловиќ, Олга Кошевалиска.
- Штип : Универзитет ‘Гоце Делчев’-Штип, 2019

Начин на пристап (URL): (URL): <https://pdf.ugd.edu.mk> . - Фусноти кон
текстот. - Текст во PDF формат, содржи 342 стр., илустр. - Наслов
преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 04.01.2019. -
Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-595-3

а) Европска унија - Проширување - Зборници б) Европска унија - Право -
Зборници
COBISS.MK-ID 109283850

Центарот за анализа на право и политики во рамките на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип, е основан во 2019 г., од: доц. д-р Ана Никодиновска Крстевска, вон. проф. д-р Борка Тушевска Гавриловиќ, вон. проф. д-р Олга Кошевалиска, доц. д-р Милица Шутова и доц. д-р Елена Максимова. Центарот претставува интердисциплинарна единица којашто се занимава со анализа, истражување, едукација и развој во разните области од правото и политиката, како во Република Македонија така и пошироко. Научно- истражувачката работа на Центарот за правно - политички истражувања се состои од: реализирање на анализи и истражувања во сферата на правото и политиките, како на пример: уставното право, административното право, трудовото право, трговското право, казненото право, облигационото право, заштитата на човековите права, меѓународното право, европското право, политичкиот систем, меѓународните односи, јавните политики, процесите на управување, и слично. Резултатите од истражувачките активности на Центарот се промовираат преку публикации, истражувачки трудови, експертски мислења, тв и научни дебати, дискусии, анализи, интервјуа, обуки, курсеви, предавања, подготвителни материјали, проектни фишеа, законски предлози, постери, ју тјуб видеа и слично. Објавувањето на збирката *Европска унија: право и политики* е една од активностите на Центарот.

СОДРЖИНА

КРАТКА БИОГРАФИЈА ЗА АВТОРИТЕ	5
ПРЕДГОВОР	9
<i>Трајче Стојанов</i> EUROPA - QUO VADIS? - ПРИЛОГ КОН ИСТОРИЈАТА И ИДЕНТИТЕТОТ НА ЕВРОПА	15
<i>Наталија Шикова</i> ТЕОРИИ ЗА ЕВРОПСКА ИНТЕГРАЦИЈА	41
<i>Светлана Јакимовска</i> ЈАЗИЧНА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	63
<i>Ненад Гавриловиќ</i> ПРАВО НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОПСТВЕНОСТ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	77
<i>Борка Тушевска Гавриловиќ</i> ЕВРОПСКО ДОГОВОРНО ПРАВО	129
<i>Марија Амповска</i> ЕВРОПСКО ОТШТЕТНО ПРАВО	153
<i>Јадранка Денкова</i> АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО НА ЗЕМЈИТЕ ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	175
<i>Андон Мајхошев и Војо Беловски</i> ЕВРОПСКО ТРУДОВО ПРАВО И ИНДУСТРИСКИТЕ ОДНОСИ ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	215
<i>Жанета Попоска</i> СИСТЕМИ НА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	265
<i>Ана Никодиновска Крстевска</i> НАДВОРЕШНА ПОЛИТКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	295
<i>Дејан Маролов</i> ПОЛИТИКА НА ПРОШИРУВАЊЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	323

КРАТКА БИОГРАФИЈА ЗА АВТОРИТЕ:

Ана Никодиновска Крстевска е вонреден професор по Право на Европската унија и Надворешна и безбедносна политика на ЕУ на Правниот факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Никодиновска Крстевска има докторирано на Студии за Европски интеграции на Филозофскиот факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје. Таа беше истражувач на Универзитетот во Неапол „Ориентале“ и на Католичкиот универзитет во Лувен. Нејзиното истражувачко творештво е од областа на Европската унија, меѓународното право и меѓународните односи, и нејзините тековни истражувања се насочени кон прашања поврзани со миграција и азил во Европската унија и во западнобалканските земји. Таа е координатор на два научно истражувачки проекти Жан Моне за вмрежување од областа на миграцијата, азилот и надворешната политика на Европската унија. Најчитана публикација на Никодиновска Крстевска е „Односот помеѓу вредностите и политиките на Европската унија низ призмата на нејзината надворешна политика“, 2-ри Август – Штип, Штип, 2015.

Андон Мајхошев е вонреден професор на Правниот факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Мајхошев има докторирано на Институтот за социолошки, политички и правни истражувања, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје. Негово истражувачко творештво е од областа на медиумите, новинарството, трудовото право, синдикатите, како и индустриските односи. Учесник е во неколку научно истражувачки проекти во врска со слободата на изразување и слободата на медиумите, како и проекти поврзани со улогата на синдикатите во колективното преговарање и трипартитниот социјален дијалог. Најчитана публикација на Мајхошев е „Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во Република Македонија во периодот 1990-2012 година, НУУБ „Гоце Делчев“ – Штип, 2012.

Борка Тушевска Гавриловиќ е вонреден професор на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Тушевска Гавриловиќ има докторирано во областа на деловното право, на Правниот факултет Јуситнијан Први во Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј Скопје.“ Во областа на деловното право има остварео повеќе научни и стручни престои, автор е на повеќе научни и стручни публикации, а во оваа област учествува и како истражувач во повеќе проектни активности. Од аспект на проблематиката на Европското право и политики, Тушевска Гавриловиќ има работено како истражувач на проектот со наслов „Меѓународно правни аспекти на правото на морето“, во рамки на мрежата NETWORK of experts on the legal aspects of MARitime SAFETY and security – MARSAFENET. Во рамките на националните проекти, Тушевска Гавриловиќ е истражувач во проектот „Кадровскиот капацитет, потребите и развојните потенцијали на малите и средни бизниси во источниот регион базирани на знаење“ од 2015 година. Една од најзначајните публикации на Тушевска Гавриловиќ е „Меѓународно правни аспекти на понудата“, во издание на Алфа 94 Скопје.

Војо Беловски е редовен професор на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип. Беловски има завршено додипломски и постипломски правни студии Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, и има докторирано на истоимениот факултет со докторска дисертација на тема: Менаџментот во трговски друштва на капиталот. Од 2008 година тоја е избран за наставник – доцент на Европскиот универзитет во Скопје, и во истата година е избрана за насловен доцент на Правниот факултет, Унвиерзитет „Гоце Делчев“ во Штип. Тој ја продолжува својата унивеитетска кариера на Правниот факултет во Штип, каде во 2018 станува и редовен професор. Беловски е автор на значаен број на трудови коишто се објавени како во домашни така и во меѓународни списанија. Но исто така е автор на монографии од областа на правните науки и бизнис правото.

Дејан Маролов има завршено магистерски студии при Европски Институт за напредни меѓународни студии во Ница, Република Франција која е финансиска подршка од Европска Комисија при ЕУ. Во 2008 година се здобива со титулата Магистер по високи меѓународни и европски студии (главни предмети: европски интеграции, право на ЕУ, меѓународни односи, меѓународно јавно право, федерализам и демократија и општество). По успешната одбрана на својот магистерски труд, се решава своето образование да го продолжи на докторските студии при Европски центар за развој и мир, при Универзитетот за Мир основан од Обединетите Нации во Белград, Република Србија. По одбраната на својот докторски труд, во 2011 година се здобива со титулата Доктор на правни науки. Има работно искуство како асистент по група предмети од областа на меѓународно јавно право на Правен факултет при универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип каде и моментално работи како вонреден професор по група предмети од истата област.

Жанета Попоска е насловен вонреден професор по Човекови права на Правниот факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип и работи во Мисијата на ОБСЕ во Скопје. Попоска има докторирано на Правниот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методи“ – Скопје. Таа е алумни на Универзитетот Дјук (САД), Универзитетот на Њујорк (САД), Католичкиот универзитет во Лувен (Белгија), и истражувач на Асер институтот (Холандија). Нејзиното истражувачко творештво е од областа на човековите права и меѓународното право насочени кон прашања поврзани со анти-дискриминацијата, заштитата од родовото-базирано насилство, слободата на изразување и криминалот од омраза и правата на лицата со попреченост. Таа е предавач во Академијата за судии и јавни обвинители. Некои од публикациите на Попоска се „Човекови права“ (2018), „Антидискриминациско право“ (2017), и „Дискриминација врз основ на хендикеп во меѓународното право за правата на човекот“ (2015).

Јадранка Денкова е вонреден професор за наставно-научната област Науката за управата на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев Штип и раководител е на катедрата за политички и правно-политички науки. Докторирала на „Универзитетот на Југоисточна Европа“ – Тетово и се стекнала со диплома: Доктор по јавна администрација. Д-р Денкова е има објавено, учебници, учебни помагала и над 70 научни и стручни трудови од областа на административното право, управната постапка и јавната администрација. Учествовала во научноистражувачки и апликативни проекти, како и на околу 30 меѓународни научни конференции, советувања и собири во земјата и во странство. Во рамките на проектот Еразмус + учествовала во програмата за мобилност како предавач на Универзитетот University of LUMSA – Palermo Италија. Како значаен научноистражувачки проект од кој резултатите ги презентирала во странство е проектот “Капацитет за партиципативност и транспарентност при носење на одлуки во единици на локална самоуправа во Источен плански регион.” Учествовала како тренер во проект со назив: Project “Roma CSO Network-Roma Community - Response” Funded by European Union Training on “Mainstreaming of roma in local public policies”. Автор е на учебници и учебни помагала, го издвојуваме учебникот административно право и административна постапка и дел од монографија *Legal basis for responsible working of the administration in the Republic of Macedonia*. In: *Developing Country Perspectives on Public Service Delivery* објавен од престижната издавачка куќа Springer, USA.

Марија Амповска е доктор на правни науки, а своето образование го стекнува со одбрана на докторски труд од областа на облигационото право, потесна област отштетно право, на Правниот факултет при Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје. Амповска е доцент на Правниот факултет при Универзитетот Гоце Делчев во Штип, на Катедрата по граѓанско право. На првиот циклус студии, таа ги предава предметите Облигационо право, Отштетно право, Право на осигурување и Право на интелектуална сопственост. На

втор циклус на студии меѓу другите, предава Европско отштетно право и Компаративно отштетно право. Истражувачките интереси на Амповска се насочени кон уреденоста на отштетното право во Република Македонија и во современите правни системи во светот, и таа исто така има спроведено повеќе истражувања со кои учествува на меѓународни научни конференции и тркалезни маси во земјава и во странство. Марија Амповска има објавено повеќе научни трудови, монографии и учебни помагала. Истите се достапни на репозиториумот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип на следниот линк <http://scholar.ugd.edu.mk/mradevska>.

Наталија Шикова е доцентка на Правниот факултет при Меѓународниот балкански универзитет во Скопје, Република Македонија. Нејзина примарна област на интерес е - јавното право, а во тие рамки - меѓународното право и правото на Европската унија. Освен академско, д-р. Шикова има и повеќегодишно работно искуство како практичар и како експерт, градено врз основа на бројни национални и меѓународни проекти спроведени во владини и во невладини институци и организации, со нагласка врз развивањето на административните капацитети за европските интеграции, како и врз процесот на реформа на јавната администрација. Авторка е на книгата – „Самоопределување на народите во услови на глобализација“, и (ко)автор на статии, извештаи за политики и на анализи во сродните општествени полиња.

Ненад Гавриловиќ е вонреден професор на научната област граѓанско материјално право на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, каде што ги предава следниве наставни предмети: облигационо право (прв циклус од правните студии); договорно право и граѓанско право - применета програма (втор циклус од правните студии на насоката за граѓанско материјално право и граѓанско процесно право); конкурентско право (втор циклус од правните студии на насоката за право на интелектуална сопственост); облигационо право и право на интелектуална сопственост (трет циклус на правните студии на потпрограмата за граѓанско право); како и изборните/опциони наставни предмети право на интелектуална сопственост, право на осигурување и обезбедување трансакции, отштетно право, потрошувачко право, договори на автономната трговска практика и интернет право. Дипломирал, магистрирал и докторирал на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Гавриловиќ е автор или коавтор на осум книги и на повеќе од осумдесет трудови од овие истражувачки области.

Олга Кошевалиска е вонреден професор по предметите Казнено право, Казнено процесно право, Малолетничко казнено право и Меѓународно казнено право на Правниот факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Кошевалиска има докторирано на тема Приватноста versus безбедноста во размената на податоци во кривичните предмети со ЕУ, на Правниот Факултет Јустинијан Први, при Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје. Таа има ангажмани, како национален експерт, во неколку проекти од областа на правдата за децата и е еден од авторите на Коментарот на правда за децата – со практикум и обрасци, издаден од УНИЦЕФ. Освен правда за децата, од особен интерес на Кошевалиска се и истражувањата во рамките на азилот, и моментално работи на два научно истражувачки проекти Жан Моне за времжување од областа на миграцијата, азилот и надворешната политика на Европската унија. Најчитана публикација на Кошевалиска е Гордана Бужаровска - Лажетик, Кошевалиска Олга и Лазар Нанев (2015) Кривично постапување спрема деца во ризик и деца во судир со закон, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ Правен факултет Јустинијан Први, Скопје.

Светлана Јакимовска е вонреден професор по Теорија на преведување и толкување и Француски јазик на Филолошкиот факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Јакимовска докторира преведување на правни текстови на Катедрата по Француски јазик на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје. Има учествувано на повеќе проекти на кои се истражувале проблеми не само од областа на дидактиката, високото образование и преведувањето, туку и социолингвистички феномени, односно односот помеѓу јазикот и општеството, јазикот во миграциски контекст итн. Трудовите кои ги објавува во домашни и меѓународни списанија се интердисциплинарни, па иако најчесто тргнуваат од преведувачки теми, потоа го анализираат местото на културата во преводите, националниот идентитет и преведувањето, местото на термилошката стандардизација во политичките процеси и слично. Во таа смисла еден од нејзините најчитани трудови е „Стандардизацијата на македонската и на француската правна терминологија како предуслов за успешна евро-атлантска интеграција“ *Balkan Social Science Review*, 1 (1). pp. 115-126.

Трајче Стојанов е вонреден професор на Факултетот за образовни науки, при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип, каде ги вовел предметите Философија на образование и Етика во образованието, а на Правниот факултет предавал и Философија на правото и Реторика. Магистрира и докторира на Филозофскиот факултет, при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Остварил докторски престој на Универзитетот МГУ „Ломоносов“ во Москва, а постдокторски на Ст. Олаф, Минесота, САД. Неговите интереси се во областа на философијата на политиката, философија на култура, руска философија, политичка телологија и политичка антропологија. Објавил пет книги и десетици трудови, како во земјата, така и во странство.

ПРЕДГОВОР

Идејата за една ваква збирка на трудови насловена *Европска унија: право и политики*, се роди уште на самиот почеток со развојот на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Поттикнати од желбата за европска интеграција и за достигнување на европски стандарди како на полето на демократијата и слободата, така и на полето на владеењето на правото и човековите права, Правниот факултет почна полека да ја афирмира идејата за продлабочување кон европското право и кон европските политики, а со тоа ги постави првите темели на она што денес претставуваат постдипломските студии по Европско право на истоимениот факултет, основани во 2016 г. Овие студии, кои со текот на времето се развија во едногодишни и двогодишни студии за да одговорат на потребите на новите генерации на студенти, во времето кога беа основани, беа единствени студии од ваков вид заради специфичноста на структурата, програмата и разновидноста на предметите кои целосно беа посветени на тематика поврзани со европското право и политики. Збирката, всушност на некој начин ја отсликува ѝ структурата на студиите по Европско право, земајќи ги предвид предметите вклучени во програмата, но секако пред сè ги отсликува истражувачките интереси и научните познавања на авторите кои учествуваат во истата, а кои несомнено доаѓаат од различен образовен профил и од различни високообразовни институции. И не само тоа. Поттикот за да се објави една ваква литература и тоа на македонски јазик, произлезе и од желбата да се даде придонес кон македонското творештво и кон македонската научна мисла, со цел да се пополнат празнините во образованието кои настанаа како резултат на застојот во творештво на македонски јазик, што настана како последица на законски наметнатата потреба да се објавува на странски јазици, но исто така и заради лошите преводи на странска литература кои, иако изобилуваа со наслови, сепак не беа разбирливи за читателската јавност.

Збирката со наслов *Европска унија: право и политики* претставува плод од научноистражувачката работа на вкупно дванаесет автори кои доаѓаат од различни научни сфери и подрачја, но она што ги обедини сите нив беше предзнакот ‘европски’, било да станува збор за политика било да станува збор за право. Иако, ‘европски’ не значи дека по секоја цена европското е најдобро, сепак стремежот да се достигнат оние вредности заради кои впрочем постои и самата Европска унија, беа дополнителен мотив за учесниците во збирката да дадат свој значаен придонес. Во овој контекст мора да се напомене дека авторите несебично го дадоа својот придонес, и покрај фактот што збирката не беше финансиски поддржана.

Збирката содржи ракописи од вкупно единаесет различни подрачја од Европското право и политики во кои се обработуваат како правни така и политички прашања. Таа е систематизирана согласно определена структура и содржина на начин што ги поедноставува концептите и ја доближува содржината до пошироката јавност. Таа има еден унифициран пристап на изработка на секое поединечно поглавје, што вклучува воведни аспекти во кои се елаборира конкретното европско право и политика кое е предмет на обработка; потоа преку хиерархиски пристап на изворите на правото на Европската унија се разработуваат за секое поглавје засебно примарното и секундарното право; се наведува богатата практика на Судот на правдата на Европската унија; се изведува заклучок; и на крај се поставуваат одреден број на прашања врз основа на кои се насочува читателот да извлече поука од најбитните содржини во поглавјата. Освен тоа, секое поглавје вклучува користена литература, која може да му послужи на читателот за продлабочување во материјата. Со други зборови, концептот на секое поединечно поглавје вклучува теориски и практични аспекти на проблематиката што се обработува и содржи прашања за проверка на знаењето.

И покрај тоа што збирката содржи текстови наменети за академската и стручната заедница на правници, политиколози, економисти, практичари и студенти, сепак самата структура овозможува истата да биде разбирлива и за други категории на читателска

јавност. Така, при определување на редоследот на поглавјата земени се предвид темите на обработка, при што на читателот му е оставена можноста да започне со општитите аспекти на материјата, па сè до специфичностите од областа на јавното и приватното право од европскиот домен.

Заради сложеноста на темите кои беа предмет на обработка, истражувањата коишто се содржани во книгата започнаа во декември 2016 година, и завршија заклучно со декември 2018 година. Дополнителен труд изискуваше изработката и уредувањето на самата збирка, која заради комплексноста на темите, усогласувањето и унифицирање на стилот на академската работа и слично, последователно ја одложи публикацијата на истата.

Во книгата се содржани 11 поглавја во кои се обработуваат правни и политички прашања од различните области на делување на Европската унија. Имено, збирката започнува со поглавјето *Quo Vadis Europa – Прилог кон историјата и идентитетот на Европа* од Трајче Стојанов. Во ова поглавје авторот го опишува европскиот идентитет односно ги истражува конструктите на европскиот идентитет кои опфаќаат три нивоа: политичко-правна процедура за обединување/проширување на Европската унија; идеите и идеологиите кои се врзуваат со процесот на обединување на Европа и културниот или аксиолошкиот т.е. вредносниот идентитет на Европа. Тргувајќи од оваа рамка, Стојанов дава краток преглед на досегашниот развој на идентитетот на Европската унија, да проблематизира некои идентитетски позиции на кои се темели или се темелел процесот на обединување на Европа, но, и да проектира една можна Европа.

Второто поглавје е насловено *Теории за европска интеграција* од Наталија Шикова, ги прикажува различните теории за европската интеграција кои ги објаснуваат состојбите, процесите, делувањето и целите кои Европската унија како повеќеслоен систем на функционирање настојува да ги постигне. На почеток, таа врши историски приказ на идеите за европска интеграција проткаени во умовите на големите филозофи и мислители, започнувајќи од Пјер Дибуа и Данте Алигиери, преку Еразмо Ротердамски, Јан Амос Коменски, Абе де Сент Пјер и Емануел Кант, па сè до современите татковци на европското обединување Жан Моне, Алтиеро Спинели и Ернесто Роси. Оттука, Шикова издвојува неколку позначајни теории за европска интеграција на кои им посветува подетално внимание како федерализмот, функционализмот, неофункционализмот, меѓувладината соработка, новиот институционализам, социјалниот конструктивизам, теоријата за повеќеслојно владеење и економските (комерцијалните) теории за интеграција.

Третото поглавје е насловено *Јазичната политика на Европската унија* од Светлана Јакимовска, претставува еден мошне интересен ракопис кој ја опишува јазичната политика на Европската унија, како еден механизам којшто го определува начинот на употреба на јазиците во официјалните документи на Унијата. Тука Јакимовска ја претставува јазичната мапа на Европската унија составена од 24 официјални јазични и 2 најупотребувани јазични; ја опишува правната основа на јазичната политика на ЕУ преку разните акти од секундарното законодавство на Унијата; ја разработува употребата на јазиците во органите на Европската унија и заштитата на повеќејазичноста во Европската унија. Освен тоа, таа се осврнува и на јазичната политика на Република Македонија, обработувајќи го правниот статус на јазиците и употребата на македонскиот јазик надвор од границите на матичната држава, а врши и споредба на јазичната политика на ЕУ со јазичната политика на Република Македонија.

Четвртото поглавје е насловено *Право на интелектуална сопственост на Европската унија* од Ненад Гавриловиќ претставува едно сеопфатно и концизно истражување кое од една страна го разработува правото на интелектуална сопственост во Европската унија како област на приватно право чишто норми ги уредуваат општествено-економските односи што настануваат помеѓу субјектите и т.н. нематеријални добра, посветувајќи детално внимание на изворите на правото на интелектуална сопственост во Европската унија во однос на авторски права и сродните права и правото на индустриска сопственост; и од друга страна, претставува едно сериозно систематизирање на разните акти и изворите

на правото на Европската унија, каде покрај законодавството, авторот наведува и некои позначајни пресуди од Судот на правдата на Европската унија како посебен извор на правото на Унијата. Освен тоа, Гавриловиќ се осврнува и на македонското законодавство и на обврската за хармонизација со правото на ЕУ, како и на степенот на усогласеност на македонското право со правото на ЕУ.

Петтото поглавје е насловено *Европско договорно право* од Борка Тушевска Гавриловиќ претставува уште една прецизно изработена целина, во којашто авторката го разработува договорното право на Европската унија не само од аспект на принципите, начелата и ставовите на академската заедница туку и низ призмата на директивите и регулативите на Европската унија, како дел од националните законодавства на државите членки. Вниманието е свртено кон процесот на европеизација на договорното право односно кон постепено нивелирање на разликите на договорното право во националните системи на земјите членки, прикажувајќи ги на систематизиран начин европските примарни и секундарни извори на правото, но и богатата судска пракса во материја на договорно право, со која Судот на правдата на Европската унија придонесе во процесот на европеизација на договорното право.

Шестото поглавје е насловено *Европско отштетно право* од Марија Амповска, говори за отштетното право како приватно право кое заедно со договорното право се има издвоено од облигационото право. Различните приватно-правни поредоци од Европската унија во кои се зборуваат повеќе од дваесет јазици, претставуваат препрека за потрошувачите, претприемачите, правните советници, правосудниот систем и слично. Но, денешната идеја на Европската унија е дека со кодификација на европското отштетно право и со хармонизација на различните национални системи ќе се надминат препреките и ќе се овозможи соодветно функционирање на внатрешниот пазар. Ова стојалиште претставува основа за понатамошните прикази и анализи коишто ги врши авторката, а кои се поврзани со законодавната активност на Европската унија во полето на европското отштетно право и јавните и приватните иницијативи на одредени групи за систематизирање на прашањата поврзани со отштетното право.

Седмото поглавје е насловено *Административното право на земјите во Европската унија* од Јадранка Денкова, го има како предмет на истражување административното право на земјите членки на Европската унија кое ги опфаќа организацијата и спецификите на административните системи на земјите членки односно нормите со кои се регулираат организацијата, дејноста и контролата над администрацијата. Иако во Европската унија не постојат единствени унифицирани правила кои се однесуваат на единствена примена на административното право, авторката настојува да ги опфати различните извори од секундарното право кои се предмет на хармонизација помеѓу земјите членки на ЕУ, како и праксите од административното судство и одлуките донесени од различните административни и судски органи. Преку опишување на различните административни структури, специфики и традиции на одредени земји членки на Европската унија, авторката ги одредува основните заеднички белези на различните административни системи со цел да ја прикаже поставеноста на административното работење и административното право во земјите на Европската унија.

Осмото поглавје е насловено *Европско трудово право и индустриски односи во Европската унија* од Андон Мајхошев и Војо Беловски, претставува зафат на авторите да направат спој помеѓу две навидум различни проблематики, но кои сепак имаат многу допирни точки. Во првиот дел од поглавјето, авторот Мајхошев го разграничува европското трудово право од меѓународното и регионалното трудово или некомунитарно право како што тој го нарекува, при што ги наведува и основните принципи врз кои се темели европското трудово право, како на пример, слободното движење на работници и начелото на еднаков третман на мажите и жените. Преку одредбите од основачките договори, авторот ги опишува примарните извори на правото на ЕУ; преку регулативи и директиви го опишува

секундарното законодавство на Унијата; како и преку пресуди на Судот на правдата на ЕУ доловува дел од прецедентното право на Европската унија. Што се однесува од вториот дел од поглавјето, насловен Теоретски и нормативно – правен пристап на индустриските односи, авторот Беловски најнапред ги поимува индустриските односи како колективни работни односи кои ги опфаќаат односите кои се воспоставуваат во сферата на трудот и работните односи без разлика дали се во приватниот или во јавниот сектор. Понатаму, тој ги разработува принципите на индустриските односи во Европската унија и изворите на правото во овој домен. Освен тоа, Беловски опишува одредени колективни права на вработените, и ја разработува рамката и постапките поврзани со колективното преговарање и колективните договори во Европската унија.

Деветтото поглавје насловено *Системи на заштита на човековите права на Европската унија* од Жанета Попоска претставува еден систематизиран и сеопфатен пристап кон проблематиката на човековите права во Европската унија, во кој се разработува системот на заштита на човековите права во Унијата. Во овие рамки авторката најнапред ја опишува институционалната поставеност на системот на Европската унија утврдувајќи ги институциите кои имаат надлежност во доменот на правата на човекот, по што таа ги обработува различните извори на правото на Европската унија и се задржува на *Повелбата за фундаменталните права на Унијата*. Освен ова, во посебени наслови таа го обработува пристапувањето на Европската унија кон меѓународните документи од областа, како *Конвенцијата за правата на лицата со попреченост*, и се разбира кон *Европската конвенција за заштита на човековите права* од Советот на Европа. На крај, авторката Попоска го прикажува статусот на хармонизацијата и процесот на транспонирање на европското законодавство во делот на заштитата на човековите права во Република Македонија.

Десеттото поглавје *Надворешна политика на Европската унија* од Ана Никодиновска Крстевска, ја разработува надворешната политика на Европската унија како нормативен актер во меѓународните односи, со помош на која Унијата воспоставува, одржува и ги негува сопствените меѓународни односи со останатите земји од светот. Во воведниот дел, авторката ја опишува историјата и еволуцијата на надворешната политика на Европската унија, по што таа детално и систематизирано ја разработува структурата на системот на надворешната политика на Европската унија, расчленувајќи ја во пет категории на делување: трговија и трговски односи, заедничка надворешна безбедносна и одбранбена политика, надворешни односи од областа на развојот, надворешна димензија на внатрешните политики и национални политики на земјите членки на ЕУ како посебна категорија. Таа, исто така, ги опишува и улогите на носителите на надворешната политика на ЕУ, начините и процедурите на креирање на политики и донесување на одлуки, како и различните инструменти на надворешна политика што Европската унија ги користи во своите односи со трети земји. Освен тоа, авторката го обработува степенот на кохерентност на надворешната политика на Европската унија, што подразбира компатибилност помеѓу надворешните цели на Унијата и преземените активности, и опишува неколку примери за истите.

Единаесеттото и последно поглавје на книгата, насловено *Политика на проширување на Европската унија* од Дејан Маролов, претставува една целина во која авторот ги прикажува и ги опишува европските интеграциски процеси од првите зачетоци на Унијата па сè до денес. Во овие рамки, авторот ја разгледува политиката за проширување од четири аспекти и тоа низ: процесот на обединување во сооднос со историските, политичките и економските прилики; правниот основ за проширување и процесот на пристапување на нови земји членки во Унијата; разните циклуси на проширување и перспективите на Унијата; и последно, моменталната состојба на политиката за проширување на Европската унија, притоа задржувајќи се на процесот на пристапување на Република Македонија кон европските структури.

Како завршни зборови на овој предговор, би сакале да им се заблагодариме на авторите за нивниот придонес во збирката *Европска унија: политики и право*, кои посветија дел од нивното време во истражување на тематика поврзани со Европската унија. Поглавјата од оваа книга претставуваат се значаен придонес за развојот на македонското научно творештво во делот на европското право и политики. Тимот којшто беше вклучен во изработка и подготовка на ова прво издание на збирката *Европска унија: право и политики*, е детерминиран да го даде својот придонес во следно второ издание на збирката, со нови, ажурирани измени и дополнувања, како на регулативи и директиви и пракса од Судот на правдата на ЕУ, така и на академски пристапи и теоризирања.

Нашта благодарност ја изразуваме и на Јана Јакимовска, вонреден професор на Ликовната академија при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип, за нејзиниот оригинален илустраторски дизајн на насловната странца на збирката, со кое и овојпат ја потврди нејзината соработка, поддршка и пријателски однос којшто се разви со текот на годините помеѓу Правниот факултет и Ликовната академија при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип. Исто така би сакале да изразиме благодарност и до Славе Димитров, тенички уредник во Одделот на издавачка дејност при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, за неговата безрезервна помош и долгогодишна соработка за секоја издавачка активност поврзана со Правниот факултет, и се разбира со збирката *Европска унија: право и политики*.

Пријатно читање!

Од уредниците:
Ана Никодиновска Крстевска
Борка Тушевска Гавриловиќ
Олга Кошевска

EUROPA - QUO VADIS? ПРИЛОГ КОН ИСТОРИЈАТА И ИДЕНТИТЕТОТ НА ЕВРОПА

Трајче Стојанов¹

I. Пролог:

Проблемот со европскиот идентитет воопшто не е лесно да се третира заради многуте инхерентни аспекти на истиот. Имено, самиот идентитет разликува барем три нивоа: конкретната политичко-правна процедура за обединување/проширување на Европската унија, потоа, разните идеи и идеологии кои се врзуваат за процесот на обединување на Европа и конечно, последното ниво за културниот или аксиолошкиот, т.е. вредносниот идентитет на Европа. Секој од овие слоеви се важни за конструкцијата на европскиот идентитет. Оти што е Европа? Ако е само и единствено политички ентитет, тогаш нејзиниот единствен лик треба да го обезбедат исклучиво правно-политичките и институционалните процедури. Но, доколку пак ја гледаме подлежаечката идеја во тој европски конструкт, тогаш би требало да се осврнеме на идеите и на идеолошките премиси кои ја чинат таа претпоставка. И конечно, третото ниво - културното, нè тера да се запрашаме дали можеме да зборуваме за една европска култура која споделува заеднички вредности. Заради оваа евидентната повеќеслојност, трудот нема амбиција да одговори целосно на предизвикот за европскиот идентитет, туку тој има далеку поскудна амбиција да даде еден краток преглед на досегашниот третман на истиот и да скицира некои можни исходи. Односно, има за цел да проблематизира некои идентитетски позиции на кои се темели или се темелел процесот на обединување на Европа, но и да да проектира една можна Европа.

Нашиот став е дека Европа е отворена можност исамо како таква таа има иднина. Затоа, далеку од тоа дека овој или било кој друг текст може да пледира на догматичност во исцртувањето на идејата за Европа. А дека европскиот идентитет е особен проблем на патот за европската интеграција, тоа е несомнен факт. Иако официјалното мото „Обединети во различностите“ (*United in diversity*), воспоставено на прагот на новиот милениум, сугерира дека идентитетот можеби воопшто не е проблем на ЕУ, туку напротив, она што е важно се различностите и токму идентитетот се гради како единство на различности. Сепак идејата за обединета Европа тргнува од една претпоставка која во суштина е идентитетска. Имено, тргнува од тоа дека овој простор, споделува слична или барем блиска културно-историска, вредносна и идентитетска врска и токму тоа го овозможува обединувањето како такво. Всушност, идентитетот е претпоставка од која се поаѓа во процесот на обединување. Но, од друга страна и самиот процес на обединување, не може да биде целосно компетиран без силна идентитетска идентификација на европските нации. Проширувањето во таа смисла носи предизвици со кои Европската унија треба да се справи особено во однос на идентитетот.

За проблемот на европскиот идентитет нема да бидеме ниту први, ниту последни кои ќе расправаме и пишуваме. Едноставно пребарување на Гугл ќе ви даде над 54.000 одредници, а едно скромно библиографско истражување на таа тема ќе ве доведе до над 3000 наслови. Во таа смисла, подолго во текстот ќе биде исцртана методолошката рамка во која ќе се движи истражувањето, која на некој начин отскокнува од класичните. Имено, најпрво ќе го изложиме проблемот за европскиот идентитет, по што ќе ја исцртаме историската рамка на европската идеја, затоа што токму таму можат да се лоцираат идентитетските прашања иманентни на самата идеја за обединета Европа. На крај, ќе дадеме краток преглед на

¹ Авторот е вонреден професор на Факултетот за Образовни науки при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. email: trajce.stojanov@ugd.edu.mk.

неколку важни и влијателни разбирања од познати интелектуалци и личности, за идеите за европскиот идентитет, кои се значајни како од теориски аспект, така и од практичен.

Многумина од интелектуалната елита на Европа се обидуваат да го вратат поимот на идентитет во некоја философска и политичко-правна теорија со која ќе можат да го објаснат или конституираат истиот. Еден од нив, Ј. Хабермас, на пример, се обидува да ја аплицира својата теориска рамка за личниот и колективниот идентитет и она што го нарекува „јавна сфера“, како и неговата идеја за „конституализација“ на меѓународниот правен поредок како пат за изградба на постнационален ентитет. Ваквите обиди на теоретичарите се во насока на теориско фундаирање на европскиот идентитет.

Но, овие теориски контекстуализации на идентитетот не се само важни во строго научна смисла. Понекогаш зборот на овие важни личности во поновата европска историја влијае на курсот на самата таа историја. Ова последново е значајно за нашиов предмет, затоа што јавните личности, политичари, интелектуалци или новинари, често се важен импут во историскиот развој на настаните. Затоа што, принципиелно, во корпусот на општествено-хуманистичките идеи, мислењата на мислителите, а особено на оние социјално-политички активните, не само што ја анализираат стварноста, туку многу често со мислењата и ја детерминираат. Нивниот збор тежи и таа тежина често го превагнува историскиот тас на едната или на другата страна. Дијалектиката на социјално-политичката стварност е двостран процес на заемно влијание помеѓу поединецот и социјалната стварност. Така, она што некогаш го кажал Роберт Шуман, Жан Моне, или она што денес го кажува Ј. Хабермас или В. Хавел...не само што ја дескрибираат или експлицираат европската реалност, ами во голема мера и ја обликуваат. А во идентитетска и вредносна и културна смисла, особено.

II. Европа помеѓу географијата и историјата

Уште од мигот кога на синот на Хронос, Зевс му се допадна убавицата Европа и заради нејзината убавина тој се претвори во бик само за да ја грабне, од тој момент, Европа, континентот-раскрсница постојано е грабнуван и растргнуван помеѓу сопствените светови. Од една страна споена со Азија - нејзината посестрима но сепак толку различна, а од друга страна отворена кон Атлантикот и кон новиот побратим – Соединетите Американски Држави, устроен токму по неговата најдобра визија и пример, и од трета страна, осврнета со нежен допир кон егзотиката на Африка, немирната дама – Европа, навистина флертува со сите. Затоа отсекогаш секому му била предизвик, дури и самата себе си.

Затоа, пред да ја проследиме нејзината историја, накратко ќе проговориме за нејзината географија, затоа што токму заради нејзината географска положба – Европа се чини како најважен континент. На северната земјина полутопка, во умерен топлински појас, со најповолни услови за живот од сите останати континетни, Европа е распослана на 10.18 милиони km² помеѓу: на север до `ртот Нордкин (71° северна географска ширина), на југ до `ртот Мароки (36° северна географска ширина), на запад до `ртот Рока (9°31' западна географска должина), на исток до планината Урал на 67°источна географска должина. Според густината на населението (140 жители на km²) и бројот на жители (738 милиони), Европа го зазема првото, т.е. второто место меѓу континентите. Скоро колку Австралија, три пати помала од Африка, а четири пати помала од Азија и од американскиот континент, Европа, иако на мапите визуелно прикажана како голема од целосно политички причини, сепак по површина е претпоследна. Колку географски е мала ќе стане јасно ако се има во вид дека нејзината територија зазема само 2% од севкупната површина на земјата или само 6.7% од копното на земјата. Но, по Азија и Африка, со 11% од вкупната светска популација и раст од 0,3% европскиот континент сепак останува најпосакуваното делче во светот за живеење. Строго географски гледано, Европа има најповолна положба од останатите континетни на Земјата. Преку Атлантскиот Океан е поврзана со Северна и Јужна Америка, со Средоземното Море, со Африка, а преку Суецкиот Канал се отвора кон Далечниот Исток и Австралија. Таа е мост кој ги спојува континентите. Од аспект на географијата, тоа е

нејзината предност, но и нејзината коб, нејзината величина, но и нејзината слабост; слично како и со нејзината долга и бурна историја – нешто со што треба да се гордее, но и нешто од што треба да се срами.

Имајќи ја во вид оваа географска поставеност дали можеме да констатираме дека Европа е политички конструкт, пред сè, а не географски? Сосема е во право Едгар Морин со неговата луцидна констатација: „Европа станала географски поим само затоа што прво станала историски поим.“² Без својата историја, Европа ќе ја немаше ни својата географија. Поточно, таа се издвоила како посебен географски ентитет не од географски, ами од чисто политички и историски причини. Впрочем, како што мудро ќе забележи и поетот Пол Верлен дека Европа е само „рт или продолжение на Азија“³ и како таква таа не може да биде посебен географски ентитет. И навистина, географски, Европа на својата источна страна се слева со Азија и границата, т.е. разграничувањето од овој континент во основа е политичко и конструирано, иако може да се остави простор да се тврди дека сепак има природна граница со Азија. Имено, контурите на тоа разграничување се следниве географски маркери: планината Урал (со реката Урал), до Касписко Езеро. Токму оваа природна меѓа е единствената географска „надеж“ за која можеме да се фатиме во обидот да ја разграничине и разликуваме Европа од Азија.

Од друга страна, ако на запад границата е Ирска-Британија, на север до Скандинавија, а на југ до Апенинскиот Полуостров...тогаш сосема легитимно може да се постави прашањето не само до каде е Европа, туку и што е Европа? Зарем Русија не е Европа? Зарем Турција не е Европа? Јас како Балканец, како Македонец имам подеднакво во себе и парче од Западот, колку и парче од Ориентот. „Мојата“ Европа е Европа со Берлин и Брисел, но и Европа со Стамбол и Москва. И тоа не е само од географски причини. Ами првенствено од културолошки. Ќе беше ли Европа културно, политички, економски... тоа што е без Русија? Што ќе е Европа без Достоевски, Толстој или Пушкин? Како ќе се развиваше Европа без Гагарин, без руската вселенска програма и станицата „Мир“? Можна ли е културата на Европа без апстракциите на Василиј Кандински или рускиот симболизам? И уште повеќе, ќе беше ли истата оваа Европа без осумте милиони жртви руски војници и 12-те милиони цивилни жртви (со 13.8% жртви од вкупното население Русија е во петте земји со најголем број жртви)? Може ли да не се вброи во Европа 40% од нејзината територија која ѝ припаѓа токму на Русија, како и повеќе 140 милиони нејзини жители, кои исто така ја населуваат Русија? Ако после BREXIT, повеќе од 65 милиони Британци исто така не се Европа, заедно со 140 милиони Руси и скоро 80 милиони Турци, тогаш што останува од Европа?

Но, од друга страна, како строго географски говорейќи Турција може да е Европа? Со што Турција е Европа? Со 95% од територијата која ѝ се простира на тлото на Азија, Турција дефинитивно не е европска, туку азиска земја. Но да се изостави Турција, која ја претставува врската помеѓу античка Грција, Персија, Рим, Византија и Отоманското Царство, би било не само нечесно, туку и историски неправедно, но и неточно. Затоа, мојата Европа е и Европа со Босфорот. Ќе беше ли Европа тоа што е без Назим Хикмет или уште повеќе без Орхан Памук? Би сакале ли Европа да биде без *Сината џамија* или Топкапи палатата? Зарем Европа не е Европа со исламската мистичка традиција на суфизмот и неговото влијание врз христијанството, физиомирајќи ја можеби дури и источно-православната мистика која денес живо ја живееме? Зарем нашата, „балканска Европа“ не е натопена со традицијата на текињата и џамиите оставени на наше тло уште од Османлиите? Но и нашата, балканската музика би била ли наша музика без зурла и тапан, а нашата битова култура без кебап, а зошто да не и без лезетот на наргиле? Како би личеле балканските ракотворби без калиграфијата, везовите, минијатурите и филиграните кои влечат корени уште од Персија, а преку Отоманската Империја го натопиле и ова тло? Ќе бевме ли тоа што сме без специфичната организација на таа империја во „Рум милетот“

² Edgard, Morin (1989). Kako misliti Evropu. Sarejevo: Svjetlost, 45.

³ Види кај: Дени де Ружмон (1997). Дваесет и осум векови на Европа, Скопје:Култура, 39.

преку кој сме ги зачувале традициите и културата? Ке беше ли ваква Европа без верската и културната толеранција на Отоманската Империја? Оттука, каде почнува, а каде завршува Европа, не само во географска, туку првенствено во културна, духовна смисла? Толку ли Русија и Турција се „исток“, да не можат да бидат „запад“? Само „запад“ ли е Европа? И што конечно се подразбира под тој фамозен „запад“? Затоа, да се задржиме троа на тој поим:

Иако во теоријата, можеби целосно неоправдано се нарекува „западна“ цивилизација, сепак, ние треба да бидеме претпазливи со употребата на поимот „Запад“ и „западната цивилизација“, особено во онаа дури, вредносна употреба која е раширена помеѓу теоретичарите.⁴ Прво треба да се биде на чисто дека поимот „западна цивилизација“, или „Западот“, во политичка смисла е далеку од тоа да биде географски запад, туку тоа е целосно политички и историски конструкт. Впрочем, дури и како географски поим, она што е „запад“ е целосно арбитарно. Имено, нултиот меридијан е работа на конвенција и низ историјата таа конвенција се менувала. Денес за нулти меридијан се зема линијата што минува низ Кралската опсерваторија во Гринич, Англија, близу Лондон, поради што се нарекува и Гринич меридијан. За разлика од напоредниците, кои се дефинирани како замислени линии што ја обиколуваат Земјината топка од запад кон исток, нултиот меридијан е сосема арбитарен. Од ова, уште повеќе станува јасно дека разграничувањето денеска не е од „географски“, ами од политички причини. Имено, ако нултиот меридијан минува низ Обединетото Кралство, Франција, Шпанија - во Европа, и надолу до Алжир, Мали, Буркина Фасо, Того и Гана - во Африка, тогаш евидентно е дека сè она што политички се нарекува „Запад“, всушност е на **географскиот Исток**. Европската „Мека“ за мигранти, на пример - Германија, да ти била исток!? Или исто како и Швајцарија, да речеме.

Но, независно од географијата, јасно е дека е она што е „Запад“ е чист политички, историски, дури и идеолошки конструкт. Таквата употреба веројатно влече корен од Западното Римско Царство – назив за западната половина на Римското Царство – по административната поделба воведена од страна на Диоклецијан во 286 година. Овој термин се однесувал на западната половина на царството во периодот помеѓу смртта на императорот Теодосиј I (395 г.) и соборувањето на последниот западно-римски император Ромул Августус (476). И сите идни референци на „запад“ веројатно досегаат назад токму до оваа историска точка.

И тука посебно треба да се нотира дека понекогаш дистинкцијата Исток-Запад во политичка смисла не е само идеолошка, туку дури и вредносна, при што Истокот, вредносно е секогаш една скала подолу. Западот секогаш е „горе“, Истокот секогаш е „долу.“ Ова е толку вкоренета вредносна определба, што дури и ние „источњаците“ сме го прифатиле тој вредносен ориентир и самите себе си се доживуваме инфериорни во однос на Западот. За ова на пример може да говори и споменатиот израз „горе“ што на овие простори често го користиме во колоквијалниот говор реферирајќи на „западните“ земји (Германија, Австрија, Швајцарија...). Така, често може да слушнете како некој човек или некој негов близок бил или само што се вратил „одозгоре“, „од горе“, „од Германија“. Германија, Австрија, Швајцарија... се „горе“, ние, „источњаците“- и особено Балканците - сме „долу“. Дури ако оваа одредница „горе-долу“ ја употребуваме како географска, повторно грешиме, затоа што таа секако не се однесува на дистинкцијата исток-запад, туку на север-југ. Да, во таков случај северот е „горе“, југот е „долу“, но очигледно не е така, затоа што ниту еден „гастербајтер“ не вели „сум работел на Север“, но секогаш, дури и со гордост вели „сум работел на Запад“, а Запад секако не е горе во однос на Балканот.

Затоа, ако ја користиме оваа дистинкција „исток-запад“, барем да ги користиме со оваа свест за идеолошкиот баласт и особено да ги користиме овие поими во вредносно-неутрална смисла. Да не се мислиме себе си, „источњаците“, како оние „долу“, а тие,

⁴ Поради што, да речеме, „Истокот“, Балканот, често е перцепиран како она „Друго“, затоа што како референца е она што е „Запад“.

„западњациите“, како некои што се „горе.“ Во културолошка смисла постои немерливост на културите, ниту една култура не е „горе“, ниту „доле“, туку секогаш „таман“ таму каде што треба да си е, со свои особености – добри или лоши, сеедно. Но, како и да е, ете, дури и ние во овој текст не сме имуни на тие востановени дистинкции и ќе реферираме на она веќе востановено значење на „Западот“, но исчистено од сите вредносни примеси. Таквото поимање на Запад сепак ги признава придобивките на актуелната цивилизација во добата во кое моментално живееме.

Дури и кога тој фамозен „Запад“ се „пресели“ преку Атлантикот, во САД, својата инспирација сè уште ја наоѓа во идеите посадени и никнати на европскиот континент. Идеите на хуманизмот, просветителството, идеите за индивидуалните слободи и природните права, либерализмот и демократијата од Европа кои се преселија на тлото на САД, таму ја физиомираат социјално-политичката реалност, но со една клучна предност пред Европа – дека овие идеи ќе можат да ги пробаат од „нула“, од ново, на чист терен. Дури може да се формулира една смела теза дека САД се изградени по урнекот на *онаа Европа која никогаш не успеала да го постигне она што си го поставила за цел*, т.е. да биде една, обединета, федеративна унија изградена на идеите на просветителството и либерализмот, како што и самиот Черчил во својот познат говор од 19 септември 1946 година на Универзитетот во Цирих најавил, формирање на Соединети Европски Држави.⁵

Како и да е, сега сме согласни дека голем дел од она што современата западна цивилизација го споделува, всушност го наследила или се родило, токму на тлото на Европа. Сите идеи, од античката философија и наука, преку римското право, класицизмот, низ хуманизмот и ренесансата, до просветителството, па сè до либерализмот, неолиберализмот и модерната... современата западна цивилизација како идеја и вредност ги има наследено од европскиот континент.

III. Историја на европскиот континент

Првиот краток запис за името на Европа ни доаѓа од античкиот поет Хесиод (900 г. п.н.е), кој во списот *Теогонија*⁶, прв го употребува овој термин. Овде, Европа е всушност опишана како грчка божица⁷, една од трите илјади Океаниди. Освен него, уште еден старогрчки поет кој ја опишува Европа е Мосхос (Μόσχος)⁸ од Сиракуза, Сицилија (2 в. п.н.е.), кој запишува четири хексаметарски стихови, т.н. *Идили*, од кои едниот е насловен *Европа (Εὐρωπή)*, каде во 166 стихови, детално го опишува веќе споменатото грабнување на убавата Европа од Зевс.

По овие две митолошки слики за Европа, сите ќе продолжат да се борат за „приграбување“ на Европа. Тројцата синови на Ное: Сим, Ханан и Јафет соодветно ќе добијат „своја земја да ја населат“: Азија, Африка и Европа. Така, Европјаните во христијанската традиција стануваме племето на Јафет. Може да насети како овој миг е клучен за почетокот на изградбата на митот за **јудејско-христијанскиот** карактер на Европа кој до ден-денес трае. за исклучиво Впрочем, токму на оваа идеја, како што ќе видиме, ќе започнат да се градат сите напори за обединета Европа. Идејата за тоа дека Европа воопшто може да биде една, обединета, се раѓа токму од уверувањето дека всушност Европа е христијанска. Како доаѓа до ова?

Со „озаконувањето“ на христијанството во 4-от век од н.е. тоа станало официјалната религија на Римската Империја. И тоа ќе сака да остане долго – единствената официјална „западна религија.“⁹ Со тоа, таа официјалност некако „природно“ ќе се врзе за Европа. Оваа

⁵ Говорот може да се најде на интернет: <https://rm.coe.int/16806981f3> Пристапено на 08.09.2018.

⁶ Hesiod (1908) *The Poems and Fragments*. Clarendon Press: Oxford.

⁷ Зборот теогонија (гр. Θεογονία) значи „потеклото на боговите“, и претставува Хесиодов спис кој заедно со Хомеровите Илијада и Одисеја, се најстариот извор на грчката митологија.

⁸ Види кај: Đurić, Miloš N. (1990). *Istorija helenske književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

⁹ Уште еднаш и овде го свртуваме вниманието на неправедната, дури и идеолошки интонирани употреба на

идеја за Западното Римско Царство како „свето христијанско“ царство ќе остане **архетип** во свеста на Западна Европа и ќе сака истото да го возобнови во неколку наврати, особено после опасноста од Исламот и неговиот продор на Блискиот Исток и Северна Африка. Од теократските идеи во средниот век за христијанско царство на тлото на Европа, до модерните идеолошките конструкти базирани на христијанските концепти, Европа ќе се обидува да се обедини под доминација токму на оваа христијанска инспирација.

По распадот на Римското Царство, т.е. неговата поделба во 395 година на Западно и Источно Римско Царство, Западното Римско Царство ќе постои кратко, далеку пократко од Источното, кое ќе егзистира сè до 1453 година. Западниот дел од Европа, после поделбата и после пропаѓањето на Западното Римско Царство во 476 година (со падот на Ромул Августус), никако „не се помирува“ и не ја прифаќа идејата дека наследниците на „Ромеите“ се на Исток. Дури и во денешната литература таа империја се нарекува Византиска, иако самите тие се нарекувале „Ромеи“ (*Ρωμαίοι*) и сосема легитимно се сметале за наследници на Римската Империја. Византија и Византијци е неологизам кој влегол во употреба подоцна од проучувачите на тоа царство.

Но, да се вратиме на основната идеја за христоцентричноста на европската идеја. Имено, можеме да се констатира дека сите идни обиди за „реставрација“ на Римската Империја на Запад се „христоцентрични“. Од Каролинската Империја, преку возобновувањето на Западната Римска Империја, дури и наречена Светата Римска Империја (*Imperium Romanum Sacrum*) (962-1806), па сè до Хабсбуршката монархија (1526-1804), сите тие се обиди за воспоставување на христијанска империја на Запад, наспроти некакво „друго“ или некој „друг“ кој не е Запад и кој не е христијанин.

По падот на Западното Римско Царство, и со крунисувањето на Карло Велики (742-814), (*Charlemagne*), во декември, 800-тата година, кралот на Франките, всушност ја носи титулата крал на Светото Римско Царство¹⁰, и една од титулите кои папата Лео III му ја дава нему е „*EuroaePater*“ – „татко на Европа.“ Денешната наука, го нарекува Царството Каролиншка империја, а тие себе си се сметале за *Universum Regnum* (Светско царство), *Romanum Imperium*, дури и **Imperium Christianum** – **Христијанско царство**. Во својот пик оваа Франкиска држава го покривала поголемиот дел од териториите на денешна „Западна“ Европа, и тоа: Франција, Белгија, Холандија Германија, Италија, а подоцна и Шпанија. Таму Франките го создале модерното јадро на новите култури. Со ова, практично за прв пат јасно и експлицитно се етаблира модерниот термин за Европа - врзан за Западна Европа односно христијанска Западна Европа.¹¹ „Другиот“ во овој случај е сè што не е Запад. Тоа е Византија¹² и новата закана Исламот.¹³

Истата титула „цар на Светото Римско Царство“, штоја поседувал Карло Велики, во 962 година му била доделена на Отон I. Светото Римско Царство (*Imperium Romanum Sacrum/Sacro Romano Impero*) – всушност било германско царство кое постоело од 962-

поимите. Имено, не постои такво нешто како „западна религија“! Нема ниту една единствена религија што е родена на Запад, сите религии се родени на Исток.

¹⁰ Еден куриозитет: дури и монетата тој ја нарекува *denarius*, како јасна алузија на една од првите римски монети.

¹¹ David Dunkerley, Lesley Hodgson et als. *Changing Europe: Identities, Nations and Citizens* (London & New York: Routledge, 2002), p. 110.

¹² Карло Велики имал посебен однос кон Византија. Постојните тензии со оваа голема империја на Исток, Карло Велики не сакал да го решава по воен пат, туку сакал решавањето на проблемите со Византија да го изведе по пат на дипломатија. Дури, правел напори да се ожени со византиската принцеза Ирина, но тоа не му успеало поради моќта на византиските аристократи и протерувањето на принцезата Ирина од Византија.

¹³ Карло на почетокот спротивно на неговата волја морал да влезе во војна со арапскиот калифат во Шпанија, против коговојувал и неговиот дедо Карло Мартел. Во првиот судир кај Сарагоса во 778 г., тој едвај спасил жива глава од бојното поле, но, 18 години подоцна, во 796 г., кога се случила финалната борба со муслиманите во Шпанија, Карло Велики повел голема офанзива и успеал да ја преземе власта врз целиот Пиринејски Полуостров, со што завладеал со уште една нова провинција – Шпанија.

1806 година во западна и средна Европа и ги опфаќало денешните: Германија, Франција, Австрија, Чешка, Словачка, Швајцарија, Бенелукс, Лихтештајн, Монако, Италија, та дури и делови од Словенија и Полска. Светото Римско Царство гледало на Карло Велики, како на свој претходник, така што преку принципот *translatio imperii* Карло Велики го оживеал Западното Римско Царство, станувајќи наследник на стариот Рим. Ова исто така го обновило конфликтот со Истокот т.е. со Константинопол, особено откако синот на Отон, Отон II (967-983), си ја додал титулата *imperator Romanorum*, а со тоа се заканил на наследството на Римското царство.

И конечно, Хабсбуршката Монархија, претставувала сложена држава составена од териториите во и надвор од Светото Римско Царство која била обединета единствено пред монархот. Царот на Хабсбуршката династија, бил биран како цар на Светото Римско Царство, сè до неговото распаѓање во 1806 г. Хабсбуршката Монархија преку Австриското Царство продолжува да опстојува во Австро-Унгарија, сè до XX-от век, кога во 1918 г., по Првата светска војна се распаѓа.

Оттука, може да се увиди како како всушност на европското тло, на одреден начин има еден вековен континуитет, кој денес сака да се обнови преку идејата за Европа. И како и при секој обид кога се конституира еден историски ентитет, се копа што подлабоко во историјата за истата идеја да се востановиподалеку и подлабоко во историјата, за да може митологизацијата да биде помистична.

Оваа идеја за една теократска империјална сила многу брзо ќе се растопи во реалноста на хаосот што ќе почне да ја зафаќа Европа: од преродбата преку реформацијата, до формирањето на нациите. Имено, во новиот век, почнува да станува евидентно дека идејата за единствена Европа, обединета под една религија дека е невозможна. Судирите на европските монарси со папата започнувајќи од XI и XII век сè повеќе се интензивираат. Со т.н. Вермски конкордат од 1122 г. помеѓу папата Калистат II и Хенри V започнува дефинитивното разграничување на државата од црквата, така што со заемното ограничување на меѓусебните „ингеренции“ сè повеќе расте, како што и расте нетрпеливоста, та дури и директните конфликти помеѓу државата и црквата. Како резултат, Францускиот крал Филип IV во 1321 го укинува и го протерува најмоќниот христијански ред во Европа – Темпларите, и црквата сè повеќе се ограничува во своето влијание во европските кралства.

Се разбира, процесите на умирање на идејата за едно свето христијанско царство започнале уште со хуманизмот и ренесансата, и секако со процесите на реформацијата. Дополнително, научниот, техничкиот и технолошкиот развој, пак од друга страна, како и низата откритија: Гутенберг во 1440 година, откривањето на Новиот свет во 1492...и други „коперникански пресврти“ во новото доба почнуваат да го менуваат лицето на Европа, засекогаш.

И конечно, **Вестфалскиот мировен договор** (мај и октомври 1648), со кој сестави крај на 30-годишните (1618-1648), религиозни војни кои беснееја низ континентот после реформацијата, а со кој дефинитивно се стави крај на теократската идеја за „една“ Европа обединета под „едно“ свето царство. Сега „јудео-христијанско-латинско-грчката култура веќе не е во симбиотичко единство...“¹⁴ Вестфалскиот мировен договор бил само логична последица, завршен историски чин на вековниот процес на поделба во западното христијанство, или можеби е поточно да се каже дека е обратно - прв чин во идното профилирање на новата Европа. Она што е позначајно со овој договор е фактот дека не само што утопијата за единствено свето кралство завршила, туку Вестфалскиот мировен договор воспоставил „нов светски поредок“, конечно востановувајќи некои од принципите кои подоцна ќе го овозможат подемот на националните држави. Со тоа, во теоријата овој договор се смета за важен меѓник во процесот на раѓање на нациите и националните идеи. Во овој договор се поставени следниве принципи кои ќе ја овозможат појавата на суверените нации во Европа:

¹⁴ Edgard, Morin (1989). Kako misliti Evropu. Sarejevo: Svjetlost, 34.

- Принципот на суверенитет на народите, т.е. државите и нивното фундаментално право на самоопределување;
- Принципот на правна еднаквост помеѓу нациите, т.е. државите;
- Принцип на обврзност на меѓународните-меѓудржавни договори;
- Принцип на немешање во внатрешните прашања на друга држава.

Конечно, овој мировен договор, заедно со Француската револуција од 1789 г., и Пролетта на народите од 1848 г., како и идеите на Хобс, Русо, Лок, Монтескје... ги родија модерните нации¹⁵. Со тоа, засекогаш е погребана можноста за „една“ Европа под капата на единствена религија, под едно свето христијанско царство. Од тој договор, преку гореспоменатите револуционерни настани и идеи, па сè до XIX век, конечно се затвораат процесите на формирање на националните држави. Модерната Европа е создадена во метежот и меѓусебна нетрпеливост на нациите. Од тие вековни борби помеѓу новите нации кои се раѓаат, парадоксално но вистинито, Европа никнува во водечка светска сила. Така на пример, до XV век, Кина во секој поглед била понапредна од Европа, но сите погореспоменати настани од ренесансот до создавање на нациите, ја направиле Европа да предничи во новиот свет. Парадоксално, но вистинито - судирот меѓу разните нации ја направиле Европа посилна. Можеби како и во личниот така и во социјалниот живот, Ф. Ниче ќе излезе прав: „Она што не ме убива ме прави посилен.“ Во многу случаи се потврдила оваа теза: најголемиот подем на науката и уметноста се случува во најужасниот век на двете светски војни – во ерата на сверствата се раѓа нуклеарната физика, во татнежот на бомбите се роди Пикасовата *Герника*, исто како Шопеновата *Полонеза* или симфонијата *Ленинград* на Чајковски. „Модерната Европа не се создава во борба против надворешни непријатели, туку во борба против самата себе си“ – ќе констатира во оваа смисла Едгард Морин.¹⁶

Со формирањето на нациите, дефинитивно и засекогаш е срушена не само секоја надеж за едно империјално и теократско единство во Европа, туку и за хегемонија на било кој хегемон на европско тло. Европа повеќе не е можна под еден хегемон - обединител¹⁷. Но, сепак ерата на создавање на нациите можеби ја срушила можноста за реставрација на „едно свето христијанско царство“, но го инаугуирало самиот поим за Европа многу повеќе отколку во средниот век. Кога во средниот век се мислело единството, тоа единство се мислело како на христијанско единство, но кога во новиот век се мислело единството, се мислело за Европа. Поимот за Европа во политичка смисла е нов поим. Современата Европа, денешната Европа каква што ја знаеме е нисканата на идеологијата на национализмот.¹⁸ Таа нова Европа која никна во XVIII и XIX век е постулирана на трите дистинктивни белези кои ги гледаме и ден денес:

- Граѓанското општество,
- Пазарната економија и
- Национализмот.

Сите овие особености во почетокот биле во функција на процесите на индустријализација која силно го менувала лицето на континентот. Овие три карактеристики го одбележуваат европскиот континент во вековите кои претстојат, се прошируваат и се продлабочуваат

¹⁵ Секако, во теоријата се познати повеќе тематизации на овој проблем на настанување на нациите. Во основа се разликуваат теориите за настанокот на нациите. Разни автори, различно го разбираат потеклото и природата на нациите. Види повеќе во: Watson, H. S. (1993). *Nacije I države*. Globus: Zagreb; Хобсбаум. Е. (1993). *Нациите и национализмот*, по 1878. Култура: Скопје; Smit, D. Antony (1997). *Nacionalni identitet*. Biblioteka XX vek: Beograd; Гелнер, Е. (2001). *Нациите и национализмот*. Култура: Скопје; Eriksen, H. T. (2000). *Ethnicity and Nationalism*. Pluto Press: London; Андерсон, Б. (1998). *Замислени заедници*. Култура: Скопје; и Шпанер, Д. (2003). *Заедница на граѓани: кон модерната идеја за нацијата*. Слово: Скопје.

¹⁶ Edgard, Morin (1989). *Kako misliti Evropu*. Sarejevo: Svjetlost, 38.

¹⁷ Последниот обид на Хитлер, видовме како заврши.

¹⁸ Кога го употребуваме овде поимот „национализам“ не го употребуваме во негативна вредносна конотација, туку го разбираме како идеологијата која се родила од формирањето на нациите.

и од нив се создава сложената модерна идеологија. Особеностите како суверенитетот, граѓанството и неговата правна еднаквост, пазарната економија и националната идеологија, кои се развиваат на погорните три постулати, стануваат основите на кои почиваат модерните држави во Европа. Глобализацијата кон крајот на XX век, особено после падот на Берлинскиот ѕид, доведе до своевидна универзализација на овие белези, истакнувајќи го либерализмот, т.е. неолиберализмот¹⁹ како светски доминантна идеологија. Оттука, некои автори беа готови да прогласат дури и крај на историјата, се разбира, избрзано и неосновано.²⁰ Гледаме, без граѓанство, но и без национализмот како идеологија, нема нација. Концептот на нација е зацементиран во свеста на модерниот Европјанин.

IV. (Пред)историја на европското обединување

Имајќи го ова на ум, треба да се запрашаме како е можна Европа? Како после сегментирањето, воопшто дојде до идејата за обединување на сите овие нации? Ако XVIII-XIX век ги зачна и роди нациите, тогаш XX-от ги зацементира, доведувајќи ги до најголемите војни во историјата на човештвото: Првата и Втората светска војна. Веројатно тоа е доволна причина за нивно обединување!?

Се создадоа Французи, Шпанци, Германци (тоа се првите оформени нации), Британци, Португалци, Италијани, но како сега повторно да ги направиме Европјани? Или можеби уште подобро е да се прашаме дали воопшто треба сите да ги раствориме повторно назад во „европејството“? И какво би требало да биде тоа „европејство“? Треба ли да ги снесаме нациите за да се роди Европа? Или како што луцидно ќе забележи еден автор, „Европа ја создадовме, сега треба да создадеме Европјани.“ А како после националните идеологии да се создадат Европјаните? Како сега да се „врати“ процесот наназад, како да се сврти историјата во обратна насока? И треба ли?

Но веројатно во тоа е убавината и величината на европскиот проект. Токму во тоа е утопистичката визија на проектот обединета Европа. Како што вели францускиот философ Жан Мари Доменик: „Некогаш од племињата се создавале нациите, нациите се групирале во царства, но никогаш не се случило нациите доброволно да се здружуваат за да формираат нова политичка заедница.“ И уште повеќе и уште поважно, како што забележува истиот автор: „за прв пат, после VIII век се јавува можноста Европа да се обедини, а тоа да не биде под некои хегемони, туку против хегемониите [...] отсега европското обединување е изводливо и без империјализмот...“²¹ Пред да видиме како е можно тоа, нужно е да видиме како воопшто се раѓаат и како започнуваат тие конкретни идеи за обединување на Европа, поточно да ја видиме предисторијата на идејата за обединета Европа.

Можеби првата визија за една, обединета Европа од поново доба, е онаа на чешкиот благородник и крал на Бохемија, Jiří z Poděbrad/Јиржиј Поцебрадски/Ѓеорѓи Поцебрад (од Кунштат или Подјебрад)²², (1420-1471). Тој бил чешки благородник кој бил крунисан за крал на Бохемија во периодот од 1458–1471 година. Неговиот судир со тогашниот Папа Пиј II (1405-1464), Јиржиј се обидел да го реши предлагајќи сојуз помеѓу христијанските сили (Унгарија, Полска, Бохемија, Баварија, Франција, а подоцна и Шпанија); Европа како поим не се спомнува, или европски сојуз, туку тоа е првенствено христијански сојуз кој би требало да ги реши разликите и недоразбирањата меѓу овие кралства, но и првенствено да се запрат „гнасните Турци, кои претходно го освоија Константинопол.“²³ Иако овој негов обид пропаднал „поради отпорот на двајца папи, чија моќ имал намера да ја скрши, овој предлог останува значаен датум во историјата на Европа: првпат скицира една континентална

¹⁹ Како доминантна економска теорија настаната после Втората светска војна, а конкретно практикувана од Маргарет Тачер во 70-тите години од XX век.

²⁰ Френсис, Фукајама (1994). Крајот на историјата и последниот човек. Култура: Скопје.

²¹ Žan-Mari Domenak (1991). Европа: kulturni izazov. Prosveta: Beograd, 24-39.

²² Постојат повеќе транскрипции меѓу кои и Поцебрад/Поѓрбрад.

²³ Види кај: Дени де Ружмон (1997). Дваесет и осум векови на Европа, Скопје: Култура.

федерација.²⁴ Како и да е, во предисторијата на европското обединување, ова се смета за прв обид за една федерација, унија на независни држави, обединети во едно.

Гледаме дека идејата за обединета Европа и во своите корени, повторно во овој свој прв обид за обединување, се перцепира исклучиво како христијанска и „западна“. Впрочем и првото официјално, современо движење за обединување на Европа, т.н. *Паневропска унија* на грофот Richard von Coudenhove-Kalergi/Ричард фон Куденхов-Калерци (1894 – 1972), се повикува токму на истата христијанска традиција на Европа. Имено, кога тој во 1923 ја објавува книгата *PanEuropa*²⁵ а една година подоцна и манифестот каде е презентирана идејата за една, обединета Европска држава која би почивала на четирите принципи: либерален конзервативизам, христијанство, социјална одговорност и проевропејство. Оттука е евидентно дека станува збор за истата линија која влече дури од Римската Империја, Каролиншката Империја, Светото Римско Царство, Хабсбуршката Империја за кои зборувавме погоре и која под Европа ја подразбира христијанската и „Западната Европа“. Овој Паневропски сојуз експлицитно ги исклучувал Британските Острови, Источна Европа и Русија. Впрочем, во голема мера тоа движење е создадено како опозиција на СССР, Азија, Велика Британија и САД.

Дополнително, во движењето директно се инволвира Ото фон Хабсбург, поранешниот Австро-унгарски принц од Хабсбуршката династија, прво како потпретседател на истото, а по смртта на Ричард фон Куденхов-Калерци во 1972 и како негов втор претседател. А ако се има во вид дека оваа Паневропска унија во своите редови имала и така угледни поединци како Алберт Ајнштајн, Томас Ман, Зигмунд Фројд, Бенедето Кроче, Лео Блум, Жорж Пампаду и еден од идните директни основачи на Европскиот сојуз, Конрад Аденауер – ќе се види дека тој дух на истата јудео-христијанска идеја била раширена и помеѓу европската интелектуална елита.

Дури и „таткото на Европската Унија“ Жан Моне, во својата книга *За Европа*, изразува ваков експлицитен став кој е потврда на духот во кој е изградена современа Европа и според него, воопшто современиот, западен свет: „Демократијата му го должи своето постоење токму на христијанството. Таа е родена на денот кога човекот бешеповикан во својот материјален живот да го оствари достоинството на човековата личност, со слобода на единката, со почитување на правата на секој и преку негување на братска љубов кон сите. Никогаш пред Христа не биле изнесени слични идеи. Демократијата на тој начин е поврзана со христијанството и историски и како учење“.²⁶ Гледаме, Европа и Европската Унија како проект, не само што е „христијански клуб“ – како што ѝ приговараат нехристијанските земји аспиранти за членство, како Турција, заради мнозински христијанското население - туку во основа е построена на христијански идеи и вредности. Но и многу повеќе од тоа - не само Европа, според Моне, туку сета западна демократија, сите принципи и начела на либералниот капитализам се христијански инспирирани. Така, на пример, Моне, продолжува: „Овие начела беа вметнати во првиот демократски устав, Уставот на Соединетите Држави, во кој поврзаноста меѓу христијанството и демократијата длабоко се чувствува и се пројавува во секојдневниот живот.“²⁷

На значењето на овој, „христоцентризам“ и „западоцентризам“ ќе се вратиме во епилогот на овој труд, каде Впрочем истиот ќе го проблематизираме. Токму заради тоа всушност во овој историски преглед и толку евидентно го акцентиравме и екстензивно интерпретиравме токму тој момент. Имено, ја проблематизираме токму таа визија за Европа, на која всушност Европа се родила: визијата за една западна, христијанска унија. Затоа што околностите за таква Европа драстично се изменети. Таквата Европа не само што

²⁴ Ibid, 79.

²⁵ Coudenhove-Kalergi, Richard (1988). Pan-Europe. Paris : Presses universitaires de France.

²⁶ Жан Моне (2003). За Европа. Круг: Скопје, 42.

²⁷ Жан Моне, Op. Cit., 43.

е невозможна, туку според нас, и не треба да биде возможна, а ако инсистираме да биде возможна - таквата Европа нема да ја има.

Како и да е, гледаме дека на таквите „христоцентрични“ и „западноцентрични“ визии ќе почне и да се гради Европската Унија. Иако првично востановена како економска организација, со строго економски и индустриски интереси, на прв поглед далеку од ваквите христоцентрични и западноцентрични идеолошки визии, сепак првите обиди за идејно-идеолошко и идентитетско профилирање, се токму такви.

Првиот чекор во тоа формирање е како меѓународна организација за најважните тогаш суровини – јаглен и челик, Европската заедница за јаглен и челик (ЕЗЈЧ), на предлог на Роберт Шуман кој предага „*француско-германското производство на јаглен и челик како целина да се стави под еден заеднички Врховен орган, во рамките на една организација отворена за учество на другите земји на Европа*“.²⁸ Таквиот чин бил наменет да го помогне економскиот раст и да го зацврсти мирот меѓу историските непријатели Франција и Германија и на тој начин, како што вели Шуман: „војната да се направи не само незамислива, туку и материјално невозможна“, затоа што јагленот и челикот биле многу важни ресурси потребни за една земја да води војна.

Затоа, на 09.05.1950 година францускиот министер за надворешни работи, Роберт Шуман приложил план за создавање служба за контрола на производството на јаглен и челик во СР Германија и Франција, таканаречениот Шуманов план. Само еден месец по приложувањето на планот беше свикана владина конференција која го разгледала овој предлог, а во април 1951 година во Париз конечно е потпишан договорот за основање на Европската заедница за јаглен и челик (ЕЗЈЧ) од страна на Франција, СР Германија, Италија, Белгија, Луксембург и Холандија. Тоа биле првите земји-членки од кои ќе тргне приказната за ЕУ до денес. Од стапувањето на сила на ЕЗЈЧ, па до денешен ден, историјата е горе-долу позната. Затоа, во заклучок на овој историски дел од трудот, сосема фактографски би ја класифицирале еволуцијата на ЕУ.

Така, би можеле да зборуваме за четири фази во развојот на истата: после првата фаза со стапувањето на сила на споменатиот договор за јаглен и челик и со тоа формирање на заедницата; втората фаза е договорот за основање една Европска економска заедница (ЕЕЗ) и Европска атомска заедница (ЕВРОАТОМ), потпишани од страна на шесте држави-членки на ЕЗЈЧ на 25.03.1957 година во Рим (поради што договорите го носат името Римски договори, коишто стапија во сила од 01.01.1958 година); како посебна, трета фаза може да се издвои периодот од стапувањето во сила на Римските договори во 1958, па сè до првата опширна ревизија на договорите, таканаречениот Единствен европски акт (ЕЕА) во 1987 година; четвртата фаза од еволуцијата на ЕУ го опфаќа периодот од Единствениот европски акт па сè до стапувањето на сила на Договорот од Мастрихт односно а кон крајот на 1993 година, со што конечно Европските заедници се обединуваат во една единствена Европска Унија.

Вака симплифицирано, еволуцијата на идејата за Европската Унија изгледа едноставна и лесна. Но, во суштина, таа никнува од пепелта на Втората светска војна, после најголемите ужаси кои човештвото некогаш ги доживеало и до ден-денеска се препелка во сопствените рушевини, од кои само повремено се насетуваат контурите на идниот, храбар, нов свет кој на почетокот, во својата утопистичка визија, го ветувала. Во суштина, Европа е утопистички проект. И според наше мислење, таква треба да остане и по однос на идентитетот – нешто што допрва треба да дојде.

V. Околностите и мотивите за европското обединување

Ниту во почетокот на раѓањето на европската заедница, ниту денес работите се црно-бели. Патот по кој тргнала Европа бил нејасен и неизвесен. Сепак, после пустошот од

²⁸ Договорот е достапен на страната на ЕУ: Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0022>.

Втората светска војна само едно било јасно – никогаш да не се повтори! За да не се повтори, Европа мора наместо да се дели, да се обедини. А од војната стана јасно дека „новата Европа“, за која зборуваше дури и Хитлер²⁹, како таква, втемелена на национализмот, фашизмот и хегемонија, е невозможна. Желбата за мир и сигурност мораше да роди нови идеи за единство. А околностите за тоа обединување после Втората светска војна и блоковската поделеност, беа скоро идеални - оти беа нужни. Национализмот, роден од концептот на нациите, олицетворен во фашизмот и нацизмот, донесоа силен импулс на таа желба за мир и сигурност. Но, мотивите за ова обединување првенствено треба да се бараат и во нужноста што ја налагаше опкружувањето. Имено, Европа, таа до тогаш славна и стара сила, одеднаш е притисната од две нови супер-сили САД и СССР. Историски, до 1914 европските држави беа доминантни на светската политичка сцена, но двете светски војни од таа доминација направија само бледа сенка. „Новите светски сили САД и СССР поставија критериуми за нова меѓународна моќ, кои далеку повеќе ги надминуваа можностите на помалите европски држави“³⁰ „Старата дама“ го создаде новиот свет, а сега за неа во него нема место. Тоа, покрај желбата за мир, сигурност и просперитет, беше главниот мотив за обединување. Но, секако, имаше и уште еден, можеби по малку и скриен, но многу важен мотив, а тоа е „црвената закана“. СССР и комунизмот беа сеништето надвиснато не само над Европа, туку и над САД. Заради тоа односите на СССР и САД и онака веќе подолго време се заладени, но после Втората светска војна, особено. Дури и во Втората светска војна САД и покрај тоа што беа на иста страна со СССР, искрено се надеваа, а понекогаш и работеа на нејзината пропаст. Американските воени експерти и министри се надеваа на брз пораз на „црвената армија“. Дури, на пример, тогашниот сенатор Хари Труман, како поборник на изразито десна политика, јавно ја објавил прокламацијата на политиката до која САД би морале да се придржуваат во новите околности: „Ако видиме дека Германците ја добиваат војната, треба да ја помогнеме Русија, ако Русија победува, треба да им помогнеме на Германците и на тој начин нека се испробуваат меѓусебно што е можно повеќе“.³¹ Ваквите констелации долго ги колебале Американците дали воопшто да влезат во војна. Херберт Хувер ги предупредуваше американците: „Ако влеземе во војна која ќе ја добие Советскиот Сојуз, ќе помогнеме во ширењето на комунизмот во Европа и во целиот свет“.³² Заканата од „комунистичката зараза“ влијаеше директно на обединувањето на Европа. Во ваквите нови политички констелации и изменета геополитиката поради „црвената закана“ е никната и идејата за обединета Европа. Европското обединување во основа се одвиваше во три етапи и во три различни области: најпрво економско, според планот на Маршал, потоа дипломатско и воено, преку Пактот во Брисел и Атлантскиот пакт и на крај политичко, преку создавањето на Советот на Европа.³³ Имено, Маршаловиот план од јули 1947 требаше да ја помогне обновата на Европа, но и истата целосно да ја стави под американска контрола. Дури и СССР требаше да се согласат на извесни отстапки за да добијат поддршка со Маршаловиот план, што се разбира не се случи. Советското одбивање на Маршаловиот план имаше пресудно влијание во конечната блоковска поделеност на Европа. Истата година во која беше формиран Маршаловиот план, СССР го формира Коминформ-от (Информбирото), како свеоевиден пандан на Организацијата за европска економска соработка (ОЕЕС), (од 1960 познато како *OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development*), преку која всушност се канализираше помошта

²⁹ Идејата на Хителровата „нова Европа“ се темелеше на расната теорија на социјалниот дарвинизам и супериорноста на германската нација. Европа требаше да биде обединета, но по урнекот на Хитлер и под германска хегемонија.

³⁰ Вернер, Вајденфелд, Волфанг Веселс (2004). Европа од А до Ш: Прирачник за европска интеграција. Скопје: Фондација Конрад Аденауер, Сектор за Европска интеграција.

³¹ Radovan, Vukadinović (2008). Amerika i Rusija. Zagreb: Politička kultura, 51.

³² Ibid., 51.

³³ Лазар, Лазаров (2005). Европска Унија: состојби и перспективи. Скопје: Култура, 42.

од САД. Вкупно 13 милијарди долари беа преточени во Маршаловиот фонд, кои послужија за целосна „американизација“ на Европа, започнувајќи од стопанството, производството, услугите, технологијата, земјоделието, индустријата..., со Европа стана зависна од САД.

Конечно, поделбата Исток-Запад, за која зборувавме погоре, е потврдена уште еднаш, сега во новиот контекст! И во современа смисла поделбата Исток-Запад го има токму ова блоковско значење на поделеност помеѓу комунистичкиот Исток, наспроти либерално-капиталистичкиот Запад. Контрадикторно, но согласно *realpolitik*³⁴, сосема можно – некогашните најголеми непријатели Германија и Франција застапаа на иста страна, против новиот непријател СССР. А сојузниците од Втората светска војна се поделија. И како финале на тоа, во 1949 г. е формирана Североатлантската алијанска – НАТО (North Atlantic Treaty Association), додека во 1955 г. е основан Варшавскиот пакт, со што „железната завеса“ конечно се спушта над Европа. Во овој контекст може да се каже дека европското обединување во геополитичка смисла е директен плод на блоковската поделеност.

Западните земји имаа добивка од тоа обединување. Франција, на пример имаше придобивка затоа што ѝ се овозможи директен пристап до германските резерви за јаглен и челик, додека Германија пак, се согласи со тие политики, затоа што за неа претставуваа излез од од позицијата на меѓународна изолација во која се најде по завршетокот на Втората светска војна. Така, француско-германскиот интерес се претвори во пријателство и тие две земји станаа предводнички на европското обединување. Но сепак, во ерата на Студената војна, Европа воопшто не се чини обединета, напротив таа е разединета, поделена на сфери на влијание, на кратко растргната помеѓу „Истокот“ и „Западот“. До почетокот на XX век Европа го владееше светот, по двете светски војни еден друг свет ќе владее со Европа. Како што правилно забележува Едгар Морин: „Почнувајќи од 1955, разрушената Европа од 1945, со исклучок на централна Европа, станува Европа на економскиот развој. Но истовремено, тоа е Европа на политичкиот пад. Нациите на Исток се под надворешна и внатрешна контрола. Оние од Запад се политички разединети и зависат од американското покровителство. Од Студентата војна па наваму, Европа е преполовена помеѓу Ориентот и Западот“.³⁵

Ете, тоа се околностите и мотивите, но и состојбата во Европа. Каде сега, со оглед на ова, се перспективите на Европа? Од денешна перспектива може да се рече дека Европа мора да се движи, т.е. мора да ја движи утопистичката визија дека таа мора - Европа и Европјаните - постојано да се (ре)создаваат. Да се создаваат во нешто свое, но и нешто светски-уникатно. Европа мора да биде урнек за иднината, но и проект на иднината.

VI. Идентитетот како проект на иднината

Оттука, сосема природно што Европа постојано еквилибрира помеѓу различните можности. Така, уште од својот зачеток Европската Унија се колеба околу својот карактер. Што треба да претставува Европската унија: **федерација или конфедерација**? Унија на суверени држави или една федерална држава со централна влада, составена од само делумно независни федерални членки? Уште со првите разговори за европското обединување се појавила дилемата која се проткајува до ден-денес, а која всушност и ја чини Европа еден уникатен хибриден модел кој се карактеризира со **интерговерментализам**³⁶ и

³⁴ Терминот *Realpolitik* е употребен за прв пат во XIX век од Лудвиг вон Рошау (Ludwig von Rochau), германски писател и политичар, во неговата книга од 1853 Принципите на реалполитиката применети врз германската држава (*Grundsätze der Realpolitik angewendet auf die staatlichen Zustände Deutschlands*), со која тој ги означува принципите кои управуваат со политиката, како што „природните закони управуваат со природата.“

³⁵ Edgar, Morin (1989). *Kako misliti Evropu*. Sarejevo: Svjetlost, 45-36.

³⁶ Во интерговерментализмот или меѓувладиниот модел, владите на националните држави имаат доминантна улога во носењето на одлуки кои ја засегаат Европската унија. Тоа го остваруваат преку принципот на едногласност, врз основа на кој, ти имаат право на вето.

супранационализам.³⁷ Оваа „колебливост“ и „еквилибристика“ помеѓу двата модела, всушност постојано го држи отворено прашањето за тоа колку треба да се отстапи од националното во полза на европскиот суверенитет и по себе доволно илустративно ја демонстрира дилемата за европскиот идентитет.

Европа постојано еквилибрира помеѓу идејата за конфедерација – унија на суверени држави и федерација – федерална држава со централна влада. Денеска ЕУ носи карактеристики и на двете: има заедничка царинска унија, еден пазар, отворени граници и единствена валута, додека од друга страна нема ексклузивна моќ во надворешните работи, во одбраната или во економската политика. Оваа хибридна постојано ја следи идејата за обединување, а тоа несомнено се рефлектира на обидите за создавање на еден европски идентитет.

Дури и „татковците на ЕУ“ на почетокот од создавањето биле претпазливи, и се определиле за методот на „функционална интеграција“, врз основа на кој интеграцијата на тогашната заедница во одделни сектори постепено ќе доведе до целосна интеграција. Така по ЕЗЈЧ, и ЕОЗ (Европска одбранбена заедница), се направи обид за формирање на Европска политичка заедница (ЕПЗ), која уште на почетокот бараше премногу откажување од националниот суверенитет и како таква беше напуштена, инабрзо се врати функционалниот модел преку формирањето на ЕЕЗ и ЕВРОАТОМ. Конечно, во 1967 се интегрирани органите на трите европски заедници (ЕЗЈЧ, ЕЕЗ и ЕВРОАТОМ), со што се отвори патот кон поголема интеграција. Преку ова се гледа идејата за функционалната интеграција: во ЕЗЈЧ беше обединет само еден сектор – јагленот и челикот. Во ЕЕЗ најпрвин постоеја само малку реално обединети области, особено Царинската унија и заедничкиот пазар, надворешно-трговската и аграрната политика. Со ЕЕА дојде до зголемено проширување на заедничките полиња на делување (политика на животната средина, истражувачка и технолошка политика итн.). Со стапувањето во сила на Договорот од Маастрихт, практично сите полиња беа вклучени во некаква форма на соработка.

Како што се движеше ова функционално интегрирање, така се движеше и разбирањето и доживувањето на европскиот идентитет. Па така, можат да се разликуваат неколку фази во тоа доживување на идентитетот. Во првата фаза на самиот зачеток, идејата за обединета Европа беше свежа, полетна и идеалистичка. Чувството за заедништво после деструктивните национализми дозволуваше луѓето, политичарите и интелектуалците не само да шепотат, туку и гласно да заговараат Обединети европски држави. Во овој период идеите за идентитетот не се дискурзивни, но се длабоко емотивни – Европјаните после хоророт на Втората светска војна и стравот од комунизмот едноставно ја чувствуваат својата заедничка судбина. Втората фаза е живеењето во комфорната зона во 60-тите години помеѓу поларизираниот свет од Студената војна. Поддршката од САД преку директниот економски импут, го забрза европскиот развој наспроти СССР и „источниот блок“, по што „медениот месец“ ќе кулминира во третата фаза од развојот на европскиот идентитет во 80-тите и 90-тите години од минатиот век. Тогаш се чинеше дека нациите совршено успешно се интегрираат во една силна Европа со заедничка визија и идентитет. Сепак, во почетокот на новиот милениум, мирот, сигурноста и просперитетот до кои доведе европското сојузување беше разнишано. Отфрлањето на Уставот во 2005 година, но и нецелосното остварување и одложување на Лисабонскиот договор (2007), светската економска криза и конечно британското излегување од Унијата – БРЕГЗИТ започнато во 2016 г., го завршија тој подем на интегративни процеси и сериозно ги поставија на маса прашањата за идентитетот, но и за иднината на Европа.

³⁷ Во супранационализмот или наднационалниот модел пак, владите на националните држави немаат доминантна улога, затоа што носењето на одлуки се остварува според т.н. комунтарен метод, врз основа на кој институциите на ЕУ се главните носители на одлуките во ЕУ, и националните влади немаат право на вето, дури ако се спротивни на нивните гледишта.

И токму кога се чинеше дека тој процес ќе продолжи до конечна интеграција во целосно супранационален модел, пред Европската унија се исправија уште посериозни предизвици: Кина, Русија, Исламската држава (ИС)-, бегалска криза..., можеби ги вратија старите прашања за идентитетот со кои Европа веројатно требаше да се справи уште на почетокот на својот пат. Вака, ќе мора да го оди одново. Но, зарем тоа не е единствениот начин – Европа да се промислува себе си постојано и постојано, повторно и повторно, сè одново и секогаш од почеток? Како сега, особено во светло на сите овие предизвици да се мисли за идентитетот? Каде се денеска „Европјаните“ во Европа што ја создадовме?

Вацлав Хавел, на пример, е убеден дека „европејството“ е самоевидентно. Од таа „самоевиденција“ тој е оптимист дека ќе произлезе европската самосвест. Луцидно тој забележува дека ние сме Европјани, до толку сме вродени Европјани, што дури немаме самосвест за тоа.³⁸ Но, воочливо е дека на ова „несвесно“ европејство не можеме да го градиме идентитетот. Идентитетот мора да има и своја рационална, дискурзивна артикулација. Како и од кои состојки да се изгради таквиот дискурс? Јулијана Кристева, на пример, е убедена дека европската култура ќе ги доведе Европјаните до една федерална Европа. Имено, кога се прашува кој би бил заедничкиот именител на сиот тој национален, религиозен, политички диверзитет, таа е убедена дека тоа е токму културата. А разликите, плуралитетот, мултилингвалноста... според неа, мора да бидат почитувани на сите нивоа - на Европа ѝ се потребни националните култури.³⁹ За славниот Умберто Еко, пак нема сомнение дека всушност од почетокот на свеста за една Европа, всушност се работи токму за идентитетот во настанување. „И токму тоа ја конституира основата на европскиот културен идентитет: постојан дијалог помеѓу литературите, философиите, музичките и театарските производи. Ништо од тоа ниту една војна не може да избрише. И токму овој идентитет е основата на една заедница која може да ги надмине и најголемите бариери, дури и оние јазичните“.⁴⁰

Еден од најважните мислители на денешницата Јирген Хабермас во својата книга *The crisis of European Union: A Response*⁴¹, ја разработува темата за иднината на ЕУ во светло на неодамнешната глобална криза. За него, кризата првенствено е криза на легитимитетот, солидарноста и довербата. Од оваа книга, составена од четири есеи⁴², може да се издвојат следниве две важни поенти:

1. Нема контрадикција помеѓу националниот суверенитет и Унијата и
2. Постои демократски дефицит во процесите на одлучување на ЕУ

За Хабермас е јасно дека членките истовремено се и европски граѓани и граѓани на нациите. Тој споделен суверенитет за Хабермас всушност е најважната иновација, а со тоа и значајна придобивка на ЕУ. Најчестата споредба на ЕУ со САД е дека Европа е несовершена федерација во однос на САД, но за Хабермас токму оваа карактеристика на ЕУ на споделен суверенитет може да ја направи неа „космополитска заедница“.⁴³

По однос на демократскиот дефицит, Хабермас правилно забележува дека е потребно, „европеизација“ на Европа, зближување и сплотување. Но, тоа нема да се случи одозгора,

³⁸ Havel, Vaclav: Is There a European Identity, Is there a Europe? <http://pro-europa.eu/europe/2694/vaclav-havel-is-there-a-european-identity-is-there-a-europe/> Пристапено на 20.08.2018.

³⁹ Kristeva, Julia: Homo Europaeus: Does a European Culture Exist? http://www.kristeva.fr/homo_europaeus_en.html Пристапено на 10.07.2018.

⁴⁰ Umberto Eco: European cultural identity? A matter of dialogue. <http://pro-europa.eu/europe/492/umberto-eco-european-cultural-identity-a-matter-of-dialogue/> Пристапено на 11.08.2018.

⁴¹ Jurgen, Habermas (2012). *The crisis of the European Union: a Response*. Cambridge: Polit Press.

⁴² 1. Why Europe Is Now More Than Ever a Constitutional Project; 2. The European Union Must Decide between Transnational Democracy and Post-Democratic Executive Federalism; 3. From the International to the Cosmopolitan Community; 4. The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights. Appendix: The Europe of the Federal Republic.

⁴³ Jurgen Habermas (2012). *The crisis of the European Union: a Response*. Cambridge: PolitPress, 58.

административно, туку само со голема доза на граѓанска партиципација.⁴⁴ Овој дефицит може да се надмине со давање еднаква моќ и на Европскиот совет и на Европскиот парламент. Во овој контекст може да се чита и неговата теорија за „јавната сфера“ – посредувана сфера помеѓу општеството и државата⁴⁵, а тоа е дека „политичкото“ всушност е „јавното“ кое може да го намали меѓусебниот јаз.

Уште еден важен поим кој се сретнува кај Хабермас, а тоа е поимот на „конституализација“⁴⁶, со кој тој се обидува да го објасни процесот на унификација на ЕУ. Во таа смисла ќе каже дека Европа сега, повеќе од кога било е „конституционален проект“.⁴⁷ Космополитизмот бара конституализација на меѓународното право, но тоа не може да се легитимира од меѓународниот поредок по себе, или од наводната валидност на меѓународните норми. Достоинството, човековото достоинство како морална основа на човековите права и со тоа алка помеѓу моралот и позитивното право, за Хабермас претставува трансцендентниот принцип во потрага по негова соодветна институционализација. Оттука тој се прашува кој би бил политичкиот поредок отаде националните држави, што може да ја разреши тензијата помеѓу демократијата и човековите права? Од оваа перспектива ЕУ претставува по себе важен придонес во конституционализирањето на светското општество. Гледаме дека европскиот идентитет е легитимен, но и сериозен проблем и секако предизвик на ЕУ и на интегративните процеси, за што говори не само фактот што значајни автори, интелектуалци, универзитети, институти и издавачки куќи публикуваат на оваа тема, туку и фактот што во последните две децении, значајни истражувања за развој на политики се прават во рамките на самите тела на Европската унија. Од Самитот во Копенхаген од 1973 г., произлесе *Декларацијата за европскиот идентитет*⁴⁸, која претставува први обид на Унијата да го отвори токму прашањето за идентитетот. По Договорот од Мастрихт (1992), беше повеќе од јасно дека тоа ќе биде еден од клучните предизвици, зошто по тој договор обединета Европа веќе не беше само економска, туку и социјална и политичка унија, а како таква бараше и единство на идентитетот. Од друга страна пак, *Повелбата за основните права на Европската Унија*⁴⁹ и Договорот од Лисабон (2007) како легално обврзувачки договор, исто така поставија обврски на земјите членки во таа насока. Така, во Преамбулата⁵⁰ можат да се сретнат основните вредности на кои се темели идентитетот на Унијата, меѓу кои човековите права, слободата, демократијата и владеенето на правото како универзални и неотуѓиви права.

Од овие моменти до денес сепак не престануваат дебатите, истражувањата и особено креирањето политики за овој проблем. Така, да речеме, во 2012 Брисел беше домаќин на Конференција за прашањата за идентитетот – *The Development of European Identities: Policy and Research Issues*⁵¹ - на која впрочем беа презентирани резултати од долгогодишни истражувања на оваа тема. Програмата *Европа за граѓаните* (2007-2014) (*Europe for Citizens*) е исто така повеќе милионски проект којшто има за цел „да развие чувство за

⁴⁴ Ibid., 132.

⁴⁵ Ibid., 50.

⁴⁶ Под конституализација се подразбира објективизирање на меѓународното право до ниво на ограничување на државните суверенитети. Поддржувачките на конституционализмот тврдат дека меѓународното јавно право го препознава заедничкиот интерес на човештвото, надминувајќи ги државните интереси, и затоа меѓународното јавно право го вграмуваат во конституционални основи.

⁴⁷ Jurgen Habermas, Op. Cit., 12.

⁴⁸ *Declaration on European Identity* (Copenhagen, 14 December 1973) http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html

⁴⁹ *The Charter of Fundamental Rights of the European Union* http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

⁵⁰ *Treaty of Lisbon* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:C2007/306/01&from=EN>.

⁵¹ Види повеќе: *The Development of European Identities: Policy and Research Issues* http://ec.europa.eu/research/social-sciences/events-194_en.html

европски идентитет, базиран на заеднички вредности, историја и култура⁵² која во 2013 кулминираше во прогласување на таа година во „година на граѓанството.“

На прагот на новиот милениум, за време на португалското претседателство со ЕУ, беше наречан и специјален документ за проблемот на европскиот идентитет, кој го изготви познатиот шпански социолог Мануел Каstellс Оливан, еден од идеолозите на т.н. Лисабонска стратегија за економски развој. Овој автор претходно има работено на овие теми сублимирани во тритомната *Информатичко доба*⁵³, а на проблемите со европскиот идентитет е фокусиран во третиот том насловен како *Крајот на милениумот*. Тука се обидува да лоцира некои елементи на она што за него е проект, но многу значаен проект на формирање на европски идентитет: „Обединувањето на Европа, во долгорочна перспектива, бара европски идентитет“.⁵⁴ Гледаме, според овој автор, дека целосното обединување на Европа зависи од формирањето на нејзиниот идентитет. При тоа, тој се обидува да лоцира некои области каде таа идентитетска градба може да почне да се гради. Тој ги смета националните идентитети за „чворови“ или „јазли“ од кои може да се плете заедничката мрежа на идентитетот. Во таа смисла идентитетот на ЕУ треба да произлезе од споделувањето на некои заеднички социјални и културни практики. При тоа, според него, идентитетот треба да се создава и споделува преку следните методи: образование, мултилингвалност, интернет, медиуми, мобилност, еден пазар на труд, мултикултура, заедничка политика, регионална соработка...

Но, овој како и многу други обиди кај други автори да се одговори на прашањето што е, во што се состои заедничкиот европски идентитет, што е суштинатата на тој идентитет, или што треба да биде, остануваат јалови. Можеби само, како што и прилега, сите се претпазливи од оваа перспектива да се проектира **етосот** на тој идентитет. Впрочем идентитетот е токму тоа – *специфичен, заеднички етос што го споделуваат членовите на една заедница*. Поконкретно под идентитет се подразбира *збир на дистинктивни карактеристики на поединецот или заедницата*. Како таков, идентитетот би можеле да го сведеме на одреден сет вредности, идеи и верувања кои обезбедуваат симболично значење и смисла на поединците и заедницата, преку зајакнување на чувството на припадност. Токму тоа е тој **етос** на заедницата. Кога се конституира нацијата, тој етос се обезбедува низ еден процес на **мистификација** токму за да се засили тоа чувство на припадност. Така тој содржи три круцијални елементи:

1. Виктимизација,
2. Хероизација и
3. Митологизација.

Прво, секоја нација во градењето на својот идентитет има некој наратив на жртва; второ, секоја нација во сопствениот наратив, од тоа „излегла“ како херој, т.е. секоја нација има свои херои и конечно, секој групен идентитет кога креира нација копа што е можно подлабоко во историјата креирајќи соодветни митови, т.е. ја митологизира историјата. Секој идентитет на еден или на друг начин има слична структура. Дури и личните, семејните идентитетски наративи се градени на сличната структура: секое семејство некогаш, многу одамна било жртва, или имало славно минато, креирајќи мит од својата „посебност.“ Но, таква „посебност“ Европа нема! Посебноста, наративот на мистификација всушност е граден преку судирот на нациите една со друга – националните митови се градени во меѓусебните војни. Како тогаш да се изгради заедничкиот мит? Како да дојде Европа до заедничките митови, до заедничката виктимизација и хероизација?

Во овој миг сметаме дека таквиот наратив не е на повидок. Во оваа фаза креирањето на етос е далеку одвозможен. Наспроти тоа има сериозен напредок во изградба на европскиот

⁵² Europe for Citizens https://eacea.ec.europa.eu/europe-for-citizens_en

⁵³ Manuel Castells (1996) *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

⁵⁴ Manuel Castells (2010) *End of Millennium*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd. p. 368.

демос.⁵⁵ Европа во оваа фаза е е поблизу до изградба на една **политичка платформа** за идентификација, отколку до еден **споделуван етос**. Преку институциите, политиките, одлуките, таа гради цивилни вредности, политички вредности и универзални човекови вредности: демократија, човекови права, слобода... . Еден од најважните чекори во таа смисла е заедничкото државјанство на членките. Ова супранационално државјанство е утврдено уште со Договорот од Мастрихт според кое: секој кој е припадник на некоја од нациите членки е воедно и граѓанин на Унијата, е клучот во градењето на тоа заедничко чувство на припадност. Но, рековме сепак ова успешно го конструира европскиот демос, но не и европскиот етос. За тоа е потребен тој процес на мистификација за да ја зајакне **емотивната и волевата** компонента во поимот на идентитетот (од што поимот на идентитет главно и се состои, т.е. идентитетот е пред сè надрационална, емотивна и волева категорија, а после рационална), а потоа и да се создадат, накалемат на тој надрационален етос и заедничките рефлексивни, рационални наративи: заедничката историја, меморија, обичаи, култура како рационален аспект на поимот на идентитетот – а сето тоа допрва треба да се конструира. И токму затоа европскиот идентитет останува проект на иднината. Но и во иднината повторно ќе биде тоа – проект на иднината. Тоа значи дека тој идентитет треба да биде во постојано настанување. Се разбира, потпирајќи се на вредностите кои се уникатно европски, кои никнале на ова тло и кои се специфични. Европјаните го насетуваат своето европејство и уникатност. Оттука треба да почнат да се градат, без да имитираат никого.

Особено при тоа, нималку да се обидуваат да ги „стигнат“ САД. ЕУ ниту никнала на „празен“ континент како САД, ниту пак може некогаш да се изгради на ист начин – од нула. Европа не дека не може, но повеќе - не смее да се „трка“ со САД. САД не е поголемиот брат на Европа, ниту е огледало на Европа, а Европа не е „САД во настанување.“ На теренот на САД, Европа секогаш ќе губи, затоа таа мора да остане на патеките на кои се обиде да се обедини, а тие патеки се сосема спротивни вредности: наместо **компетативност – кооперативност, наместо либерално-капиталистичка идеологија – солидарност, наместо асимилација – интеграција, наместо унификација - плурализација**. И токму во таа смисла во добата на „смртта на утопизмот“ (заради што Фукујама се осмели да тврди таква ноторна глупост за „крај на историјата“), се осмелуваме да ја прогласиме **Европа за утопистички проект**. И тоа токму како *EU-TOPIA* (гр. εὖ - добро и τόπος – место = **ДОБРО МЕСТО**), а не како *U-TOPPIJA* (гр. οὐ - не и τόπος – место), не како НЕ-МЕСТО!⁵⁶ Европа мора да стане новото *добро место* на светот.

Европа може само како **ЕУ-ТОПИЈА**, како едно постојано трансцендирање, надминување на актуелниот поредок, но воедно тоа бара и постојана критика на тој поредок. Европа не е веќе одреден *топос*, не е веќе завршен проект каде сè е веќе остварено или пак скоро на дофат, каде либералниот капитализам и технологијата овозможилелесè.. И затоа, рековме Европа не смее да ја имитира и да се обиде да ја стигне САД. ЕУ-ТОПИЈА би значело, како и утопиското мислење воопшто, постојан стремеж, постојано трансцендирање на постојното и мислење на идното. Само така, Европа ќе го создава сопствениот **етос**. При тоа, не заборавајќи дека нејзината природа е плурална, што значи дека таа треба да синтетизира, а не да асимилира. Дали сето ова е лесно, дали е еднозначно, дали е сосема извесно? Се разбира дека не е, се разбира дека е тешко, нејасно и неизвесно. Но, секако дефинирањето на сопствениот идентитет, Европа постојано треба да го гледа како *проект на иднината*, како нешто што е постојано во создавање, нешто што сè уште не е овде, или нешто што допрва и постојано ќе се збиднува и тоа првенствено, како што потврдува

⁵⁵ Оваа дистинкција помеѓу *демос* и *етос* во европскиот идентитет ја прави:

Delanty, G. (2005): 'The Quest for European Identity', in E. Eriksen (ed.) Making the European Polity: Reflexive Integration in the EU. New York: Routledge.

⁵⁶ Уште кога Томас Мор го етаблира поимот преку неговата книга *Утопија*, упатува на овие две значења: U-topos, како Не-Место, непостоечко место, и на Eu-Topos, како Добро-Место. И токму на второто, позитивното реферира оваа активна утопија.

и Крестева, на полето на културата, или како што инсистира Хабермас во јавната сфера на демократското. Вредностите, историјата, заедничката меморија, сопствениот **етос**, европскиот **демос** допрва треба да почне да ги креира, но никогаш не смее да престане. Европа е глагол, не именка!

ЕПИЛОГ

Имајќи го предвид сето погоре изнесено, конечно треба да се запрашаме не само каква е или треба да биде Европа, туку дали воопшто е можна Европа како една, обединета, цела? Во историскиот приказ и географските дилеми изнесени до сега станува јасно дека ЕУ не е нималку едноставна приказна, ниту за раскажување, уште помалку за градење. Неколку „пречки“, но и предности стојат на патот на нејзиното обединување, и тоа:

1. Историјата,
2. Географијата и
3. Национализмот.

Секој од овие аспекти се предизвици на кои Европа мора да си одговори. Рековме, од една страна ги имате наслугите на историското, од друга страна географската реалност и од трета страна националистичките наративи со кои е создадена модерна Европа, т.е. нејзините нации. Сите овие аспекти за кои зборувавме до сега мора да се земат предвид кога го мислиме идентитетот на Европа.

1. За историското:

Историски, имате пластови од кои современа Европа мора да се ослободи. Прво, мора да престане перцепцијата на Европа како „христијански“ континент. Рековме, ниту една монотеистичка религија не никнала на тлото на Европа, а ниту една нема монопол над Европа. Се разбира јасно е дека денешната илузија за теократија одамна е надмината, но исто така мора да се има во вид дека е надмината и можноста да се изгради современ, модерен идентитет со секуларизација единствено на христијанството.

Имено, секоја религија има свој профан аспект, или ако сакате влијае на профаното, уште поточно - имплицитно се проткајува во световниот наратив и го гради одвнатре. Така, многу од поимите, концептите, идеите во светот на профаното се само (профанизирано) транспонирање на религиските идеи. Со тоа процесот на секуларизација⁵⁷ се покажува како процес на профанизација на религиозното. Или, ако сакаме – политичкото е деконфесионализиран религиозен наратив, или во обратна смисла религиозното се профанизира во политичкото.⁵⁸ Имајќи го ова во вид, можеме да го следиме градењето на европскиот идентитет како една таква профанизација, деконфесионализација на христијанството во политичкото и неговата „митотворечка“ улога во тој идентитет.

Во одреден историски период Европа, во добата на империјална Европа (Каролинско Царство, Светото Римско Царство...), но и во XIX век во добата на создавањето на нациите, го профанизираше христијанството, т.е. христијанството се профанизираше во политичкото, транспонирајќи ги религиозните категории во сферата на политичкото, градејќи секуларен, политички наратив на кој се создавани елементите на унификација. Во ерата на создавањето на нациите, со детронизацијата на кралот, се детронизираше и суверенитетот, т.е. се „симна“ од сферата на божественото во земското. Извор на сувереноста на суверенот (монархот) повеќе не е Бог, како во монархиите, туку сега е народот. Со тоа, врската со трансценденцијата засекогаш е пресечена. Сувереноста повеќе не извира од небото, ами од земјата. Но, во

⁵⁷ Инаку, самиот поим секуларизација (secullum) во значење „време, светско време, столетие, век“, во преносно „овоземно доба, овоземско, овосветско“, за прв пат е употребен да ги означи овие процеси токму во споменатиот Вестфалски мировен договор (1646-1648), по повод одземањето на црковните имоти.

⁵⁸ За поблиску разбирање на оваа претпоставка би требало да се има во вид, на пример идејата на Макс Вебер за капитализмот и духот на протестантизмот, или пак, на пример, идејата за поимот на суверенитет кај Карл Шмит. И обажата реферираат токму на ова профанизирање на религиозното како начин на градење на секуларните наративи.

таков случај, таа „земја“ со тој народ што ја населува ќе мора да се „осветат“, да почнат еден обратен процес на дивинизација. Ако е убиен Бог, мора одново да се измисли. Ако е негиран Апсолутот, тогаш релативното/земното мора да се „апсолутизира“ – едноставно таква е човековата природа: човек или ќе го признава Апсолутот или ќе го апсолутизира релативното. Со тоа, религијата го отстапува местото на една нова религија, на еден нов Бог, со што христијанството го започнува тој процес на „симнување“, влегување во политичкото, станувајќи, она што погоре го нарековме **деконфесионализиран религиозен наратив**.

„Државата-нацијата“ – вели Едгар Морин – „од сега стануваат истовремено, темел и средиште на една нова, специфично модерна Религија“.⁵⁹ Еве подетално како овој автор гледа на овој митотворечки процес на создавање на нациите во ерата на создавањето на нациите:

„Државата – нација се промовира во митска заедница која во себе ја отелотворува силата и првенството на семејните односи мајка-татко-деца. Нацијата е феминизирана во мајка-хранителка која нејзините деца треба да ја љубат и штитат. Државата е патернализирана во нејзиниот секогаш праведен авторитет кој повикува на оружје и на должност. Стопеноста на мајчинското и татковското се огледува и во самото име – Татковина, Мајка-Татковина.⁶⁰ Граѓаните стануваат „деца на татковината“ кои преку ова врзување стануваат браќа. Религијата на државата-нацијата суштински е матри-патриотска [...] Односот Мајка-Татковина е инфантилизиран во онаа смисла во која односот кон мајчинската супстанција станува скоро океанска ерупција (излив), а односот кон татковинската супстанција безусловна (покорност), потчинетост. На тој начин, како во теолошкото Тројство, се конституира осмоза и заемно присуство на трите инстанци мајчинска/татковска/синовска и трите суштини Народ/Држава/Нација.

Тоа е она што на Државата/Нација ѝ дава спој на една застрашувачка политичко-воена моќ и соодветна митско-религиозна моќ. Државата/Нација располага не само со власт на брутална принуда преку нејзината управа, полиција и армија, туку исто така и има власт и врз секоја возвишеност на Светото, Ритуалот и Табуата [...] Како што забележува А. Тојнби, нацијата на тој начин станува религија, пренесувајќи ја на неа сигурноста на христијанството, а ние би додале, и јакнејќи ја на митолошки начин афективната верност кон семејството во таа мера што националната религија станува доминантна религија на Западна Европа, пред да се распространи низ цел свет“.⁶¹

Го забележавме овој подолг цитат од значајната книга на Морин, *Како да се мисли Европа*, со цел да покажеме како тој ја гледа митотворечката улога на религиозното во создавањето на новата религиозност – нацијата и национализмот. Иако, тој ги придодава овие елементи на мајчинско-татковски однос кон државата, сепак евидентен е христијанскиот контекст на таквата митологизација. Евидентно можеме да констатираме како во ерата на создавањето на нациите новата идеологија всушност го ползувала христијанството како доминантна религија во тој дел од Европа, и на него креирала нов политички мит.

Но и да го констатираме уште и фактот, дека во тој период на митотворење на политичкото, Европа селективно го креирала својот мит на христијанството. При тоа, целосно исклучувајќи го исламското наследство кое било присутно на тлото на Европа уште во VIII век со *El Ándalus* – првата европска муслиманска држава - кога тоа наследство не само што станало доминантно, туку во голема мера и силно влијаело на севкупната

⁵⁹ Edgard Morin (1989). *Kako misliti Evropu*. Sarejevo: Svjetlost, 41.

⁶⁰ И во англискиот, но и во некои словенски јазици татковина и мајковина се синонимни. Во англискиот подеднакво можете да употребите и „motherland“ и „fatherland“, додека русите, да речеме имаат поим „родина мать“ во значење на татковина. Во македонскиот не е во употреба „мајковина“, но имаме „родна земја“ токму во значење на „татковина“ - феминистичкиот аспект на ова двојство, во смисла на земјата што нè родила, а раѓа, секако женскиот принцип.

⁶¹ Edgard, Morin (1989). *Kako misliti Evropu*. Sarejevo: Svjetlost 42.

европската култура во тој период. Ова исламско царство во средето на Европа - Шпанија, Португалија, јужна Франција, северна Италија, дури до јужна Швајцарија – било жив пример на културна и верска толеранција. Кордоба, од мал, средновековен, провинциски град, по муслиманското освојување во 711, почнал да станува центар на светот во кој сопостоеле, заедно живееле муслимани, христијани и евреји. Европа токму од тука ги запознала Платон и Аристотел, но и исламската мистика, тука се среќавале кабалисти и христијански езотерици, но собеседеле и врвните научници на тоа време.

Исто така, едно типично уредување за исламскиот свет со кое бил опфатен и Балканот преку Отоманската Империја – Милетскиот систем, исто така е исклучен од промислувањето на Европа. Веќе на почетокот ние спомнавме дека токму благодарение на Рум Милетот и во него присутната толеранција, балканските народи ја зачувале својата специфичност. Ова е особено важно, затоа што токму преку Милетот како државна организација, од една страна и подоцна увезените просветителски идеи и идеологијата од Европа, од друга страна, се родени нациите на Балканот.⁶² Раѓањето на етно-нациите на Балканот е незамисливо надвор од Рум-Милетот во Отоманската Империја.

И овие значајни идентитетски одредници не само што не се земени предвид кога се зборува за јудео-христијанска Европа, туку напротив целосно се игнорирани. Кога исламот бил на тлото на Европа, видовме, Европа немала свест за себе. Кога почнала да ја стекнува од X век до кулминацијата со револуциите, можела да го земе предвид и исламот во креирањето на политичкиот мит. Но, напротив, империјалистичките и теократски обиди за унификација, во тој период што го споменавме на градење и на поимот Европа, но и на нациите во Европа, се граделе „наспроти“ исламот како „другиот“, гледајќи на него дури и како закана. Целосното исклучување на муслиманскиот елемент од нарацијата на Европа, сметаме дека е невозможно денес, особено во светло на глобализациските процеси и емиграцијата. Европа ќе се „справи“ со исламот ако на нејзино тло го инкорпорира истиот и со сопственото европско искуство и сили го профанизира во онаа смисла во која погоре говоревме. Значи тоа не подразбира негација на исламот и исламските вредности, или пак некаква асимилација - напротив тоа треба да биде негова афирмација во сферата и во светло на секуларното и политичкото. Исламот ќе стане „европски“ ако Европа дозволи исламот да ја оформува европската култура, дури и европското политичко, токму како еден од митотворечките конституенти на европското, а ако исламот дозволи да биде афирмиран низ политичкото - дури уште повеќе, преку Европа, исламот може да го помине процесот на секуларизација што никогаш не го поминал на „сопственото“ тло. Исто како што православието никогаш не успеало да го стори истото – да изгради секуларизирана култура. Нека ни биде дозволена во оваа прилика повторно мала дигресија за да ја направиме истата паралела со православието, како инхерентен елемент на европската култура и наследство.

Имено, ќе ја изнесеме овде тезата дека православието, за разлика од католицизмот и особено протестантизмот, никогаш не создало световна култура; продукти – да, севкупна култура – не, во смисла на онаа профанизација во политичкото за која говоревме погоре. Најблиску до ваква можност овие простори биле со **Богомилското движење** во IX–X век, кое како реакција на социјалното раслојување и неправди, го искористило христијанството како идеологија за општествена трансформација. Нашиот „протестантизам“ не успеа. Заради фактот што власта и официјалната христијанска црква жестоко ги прогонувале богомилите, богомилството замрело и никогаш не му успеало она што шест века подоцна ќе му успее на западното христијанство преку протестантизмот – да ја трансформира световната култура. Протестантизмот овозможи формирање на христијанска култура – не цезаропапизам или папоцезаризам, не теократија или клерофашизам – туку токму христијанска, но световна култура. Да поставиме радикална теза: *протестантизмот беше профанизација на западното христијанство, поточно профанизација на католицизмот,*

⁶² Види повеќе во: Страшко Стојановски (2016). Од милет до нација: создавање на нациите и национализмите на Балканот, Штип: Центар за правно-политички истражувања – Штип.

негово транспонирање во световна култура, со што и успеа да создаде култура, богомилството како иста таква профанизација на источното христијанство - не успеа.

Во истата оваа смисла можеме ли да ја радикализираме истата теза за протестантизмот, па дури и да кажеме - преку Европа преку концептот за Европа, преку вредностите на Европа, исламот, а и православието може да ја стекнат секуларната свест за себе си. И токму затоа, Европа и „другите“ во неа (исламот и православието), можат заемно да си помогнат, одново да се осмислат. До Лутер, Црквата беше легитимација на општествениот, феудален поредок, по Лутер веќе религијата нема да го легитимира, но уште повеќе - ќе го креира световниот поредок. Протестантизмот преку идејата дека човек директно и без посредници општи со Бога, ги ослободи индивидуалните, креативните потенцијали на човекот овозможувајќи му директно, непосредно создавање световна култура на секој христијанин; во православието, да речеме, нема обожение-theosis, и заради тоа конечно нема ниту спасение, надвор од црквата; исто како што во исламската мистика нема мистички однос со Бога надвор од некој суфиски ред – Тарикат. Дополнително, со протестантизмот повеќе нема ништо мистично во религијата, таа е можна и **во** светот, не само надвор, или наспроти него. Царството небесно станува социјална утопија. Есхатонот се остварува во светот. И тој свет станува христијански.

Како и да е, независно дали ќе се согласиме, ќе ги потврдиме или отфрлиме погорните тези, не можеме, а да не се согласиме дека Европа не може да го третира исламот или православието како „другиот“, туку мора да дозволи тие однатре да ја трансформираат. Европа мора да биде заедничкиот именител на овие разноликости. Преку Европа како идеја и поим, овие разнородности треба да стекнуваат свест за себе. Идентитетот на денешна Европа не може да се гради на наротив на исклучивост, ексклузивност, ами на инклузивност. Европа не е ниту христијанска, ниту муслиманска, ниту еврејска, или уште повеќе - таа е заедничка.

Исто како што историски мора да се надмине ексклузивноста на христијанскиот наротив на европско тло, исто така мора да се надминат и „географските пречки“. Ова особено важи за дихотомијата Исток-Запад, при што Истокот е секогаш она „Другото“, помалото, подолу, помалку вредното. „Истокот“ - а во последно време дури и уште попежоративната одредница Југозападен Балкан - треба да престане да биде „Другото“ на Европа. Балканот не е афективното на Европа, а „Западот“ рационалното. Впрочем, голем дел од столбовите на Европа се вкопани токму на Балканот: од философијата, преку науката, до демократијата. А губејќи го ова од вид „западните“ теоретичари често го апострофираат само афективното, негирајќи го рационалното; дури измислија термин „Балканизација“ како процес на фрагментација, дезинтеграција, дисолуција како резултат на крајна меѓусебна нетрпеливост. Што секако дека е фактографски точно, но не е ексклузивно за Балканот; зошто на пример за истите процеси да не се користи терминот, еве да речеме - „Ирскизација“, оти на „островот“ многу порано одошто на Балканот се водеа војни за независност и отцепување? Или можеби „Баскизација“?

2. Што се однесува пак до географијата, клучното прашање што Европа мора да си го постави е до каде сака да се протега?

Географското прашање - до каде е Европа е суштинско политичко прашање? До каде може да се „растегне“ Европа? Дали Европа може да се „растегне“ до Русија и Турција? Како тоа растегнување ќе влијае на нејзиниот идентитет? Затоа што, прво, тоа растегнување не може да биде бесконечно и второ, не само што тоа растегнување ќе значи „вклучување“, туку тоа ќе значи и „исклучување“ – вклучување што Е и исклучување што НЕ Е Европа. Оти идентитетот како таков секогаш значи и исклучување, ограничување, ограда од „другиот“, другиот е нашата меѓа, но и нашето огледало. Идентитетот е и „себството“, но и „другиот“ или уште повеќе „ближниот.“⁶³ Ова важи како во личниот, така и во колективниот

⁶³ Затоа, лично не го преферирам терминот „другиот“, толку етаблиран во современата литература, затоа

идентитет. Во таков случај, ако Европа се рашири географски, а со тоа и политички кон муслиманската Турција и православната Русија, кој ќе биде „другиот“ на Европа, наспроти кој ќе се гради нејзината специфичност? Мислам дека „ширењето“ на Европа во идентитетска смисла го има токму ова прашање како најголем проблем, на кој за сега никој го нема конечниот одговор. Оти не може Европа бесконечно да ја растегнеме, па во себе да го инкорпорира сето „Друго“ наспроти кое го афирмира сопственото „себство“. Во таа смисла, „проширувањето“ на Унијата стана и идентитетски, не само политички проблем, оти секое вклучување на „другиот“ го менува „себството“ на Европа; новите членки ќе ги донесат своите историја, своите вредности, своите култури, сеќавања, обичаи, митови.... кои ќе го изменат европското „себство“, па оттука и претпазливоста до каде треба да оди проширувањето?

3. На крај, третиот аспект од овој заклучок е национализмот.

Како Европа да се „справи“ со национализмот кој впрочем ја создаде модерна Европа? Ако нациите и национализмот уште во почетокот стануваат не само значаен кохезивен елемент, туку и силен мобилизациски фактор, тогаш што ќе ја преземе истата улога во ЕУ? Не треба ли континентот да има заеднички ритуали, херои и жртви, симболи, вредности... сè она на што почива една колективна идентификација, вклучително и националната? Ова, особено во услови на економска криза, кога националната консолидација станува алтернатива во одржувањето на редот и поредокот во општеството. Антони Смит констатира дека европскиот проект нема ниту длабоки врски, ниту вистинска, жива заедница, ниту верба, оти „без заедничка меморија и значење, без заеднички симболи и митови, без храмови, церемонии и споменици, освен неодамнешните горки сеќавања на холокаустот и војните, кој во длабочината на своето битие, ќе се почувствува европјанин и кој доброволно ќе се жртвува за апстрактна идеја? Накратко, кој ќе умре за Европа?“⁶⁴ Може ли денес да се каже дека никој нема потреба повеќе да умира за Европа, ами да живее?

Нема потреба никој да умира повеќе за Европа – токму тоа е убавината на европскиот проект. Нека цветаат илјада цветови! Постојењето на нациите е предусловот за воопшто да се конституираше Европската Унија – тоа не треба да се заборави, и само со безусловно почитување на особеностите на секоја нација е возможна унијата на нациите, како што впрочем уште во почетокот беше замислена. „конституализацијата“ или „конституционалниот патриотизам“ за кој зборуваше Хабермас, кој го разработивме погоре, останува единствениот пат во среднорочна иднина за градење на чувството на заедништво помеѓу нациите во Европа. Овој граѓански идентитет нема да биде нималку „жесток“ како националниот, туку ќе претставува едноставно, секојдневно прифаќање на правата и обврските во ЕУ. Европските граѓани ќе ги прифаќаат своите права и обврски и така на „дневна основа“ ќе партиципираат во градењето и споделувањето на чувството на заедништво. Сега за сега оваа „верба“ во правото и законот на европските граѓани во што се состои овој „конституционален патриотизам,“ преовладува наспроти заедничкото чувство за исти вредности, историја, култура.⁶⁵

И на среден рок овој строго политички идентитет е единствениот можниот пат, додека на долг рок самата Европа не ги пронајде или создаде своите заеднички митови, своите заеднички херои, но и своите заеднички жртви и митологизации, на што впрочем почива секој колективен идентитет. Само на тој начин европскиот *демос* ќе го добие својот

што тој упатува само на ограничување, исклучување, но не и на взаемност, прифаќање и вклучување. Далекو поблизок ми е терминот „ближниот“, кој го опфаќа и омеѓувањето, разделувањето меѓу мене, мојот идентитет, мојата посебност, но и огледувањето, прифаќањето на „другиот“ како некој без кој моето јас не може целосно да се конституира. Но, тоа е друга тема.

⁶⁴ Anthony D. Smith (1995). Nations and Nationalism in a Global Era. Cambridge: Polity Press, 139.

⁶⁵ Eurobarometer (2013): “Standard Eurobarometer 79: Public Opinion in the European Union – Spring. 2013.” European Commission. http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/index_en.cfm Пристапено 21.08.2018.

специфичен *етос*, но сега за сега тоа не само што е невозможна задача, туку во актуелните констелации со сè уште силно изразените национални идеологии, може дополнително да биде и опасна задача. Европа бара трпение. Оти мора да ја биде. Не сакаме да помислиме што би било со Европа, доколку проектот за нејзино обединување не успее!

Прашања:

1. Кои се географските параметри на континентот Европа и оттука кое е нејзиното политичко значење?
2. Кога се јавуваат првите официјални идеи за обединување на Европа?
3. Зошто е значаен Вестфалскиот мировен договор за судбината на Европа?
4. Зошто некои теоретичари/политичари ја третираат Европа и ЕУ исклучиво како христијанска?
5. Дали може да се каже дека Европа во овој момент споделува еден, единствен идентитет?

Користена литература:

- [1] Bhikhu Parekh, "Integrating Minorities in a Multicultural Society," In Ulrich K. Preuss and Ferran Requejo, eds. *European Citizenship, Multiculturalism, and the State* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1998).
- [2] Castells, Manuel (1996). *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- [3] Castells, Manuel (2010). *End of Millennium*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- [4] Cederman, Lars-Erik ed. (2001). *Constructing Europe's Identity*. CO: Lynne Rienner Publishers: Boulder.
- [5] Coudenhove-Kalergi, Richard (1988). *Pan-Europe*. Paris : Presses universitaires de France.
- [6] Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973) http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html
- [7] Delanty, G. (2005): 'The Quest for European Identity', in E. Eriksen (ed.) *Making the European Polity: Reflexive Integration in the EU*. New York: Routledge.
- [8] Domenak, Žan-Mari (1991). *Evropa: kulturni izazov*. Prosveta: Beograd.
- [9] Dunkerley, David, Lesley Hodgson et als. (2002). *Changing Europe: Identities, Nations and Citizens*. London & New York: Routledge.
- [10] Eco, Umberto: *European cultural identity? A matter of dialogue*. <http://pro-europa.eu/europe/492/umberto-eco-european-cultural-identity-a-matter-of-dialogue/> Пристапено на 11.08.2018.
- [11] Eriksen, H. T. (2000). *Ethnicity and Nationalism*. Pluto Press: London.
- [12] Habermas, Jurgen (1974). *The Public Sphere: An Encyclopedia Article* (1964). *New German Critique*, 3, 49-55.
- [13] Habermas, Jurgen (2012). *The crisis of the European Union: a Response*. Cambridge: Polit Press.
- [14] Habermas, Jürgen: *Democracy, Solidarity and the European Crisis* <http://pro-europa.eu/europe/309/jurgen-habermas-democracy-solidarity-and-the-european-crisis/> Пристапено на 25.08.2018.
- [15] Havel, Vaclav: Is There a European Identity, Is there a Europe? <http://pro-europa.eu/europe/2694/vaclav-havel-is-there-a-european-identity-is-there-a-europe/> Пристапено на 20.08.2018.
- [16] Hesiod (1908) *The Poems and Fragments*. Clarendon Press: Oxford.
- [17] Kristeva, Julia: *Homo Europaeus: Does a European Culture Exist?* http://www.kristeva.fr/homo_europaeus_en.html Пристапено на 10.07.2018.
18. Morin, Edgard (1989). *Kako misliti Evropu*. Sarejevo: Svjetlost.

- [19] Smit, D. Antony (1997). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- [20] Smith D. Anthony (1995). *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- [21] *The Charter of Fundamental Rights of the European Union* http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf Пристапено 10.08.2018.
- [22] *Treaty of Lisbon* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:C-2007/306/01&from=EN>, Пристапено 10.08.2018.
- [23] Vukadinovič, Radovan (2008). *Amerika i Rusija*. Zagreb: Politička kultura.
- [24] Wallace, William (1990). *The Transformation of Western Europe* Pinter: London.
- [25] Watson, H. S. (1993). *Nacije I države*. Globus: Zagreb.
- [26] Андерсон, Бенедикт (1998). *Замислени заедници*. Култура: Скопје.
- [27] Бејхелт, Тим. *Европа по проширувањето на исток*. (2005). Фондација Конрад Аденауер, Сектор за Европска интеграција: Скопје.
- [28] ВајденфелдВернер, Волфанг Веселс (2004). *Европа од А до Ш: Прирачник за европска интеграција*. Фондација Конрад Аденауер, Сектор за Европска интеграција: Скопје.
- [29] Гелнер, Ернест (2001). *Нациите и национализмот*. Култура: Скопје.
- [30] Де Вилпен, Доминик (2004). *Здивот на Европа*. Скопје: Слово.
- [31] Де Ружмон, Дени (1997). *Дваесет и осум векови на Европа*, Скопје: Култура.
- [32] Лазаров, Лазар (2008). *Европска Унија: состојби и перспективи*. Скопје: Култура.
- [33] Моне, Жан (2003). *За Европа*. Круг: Скопје.
- [34] Стојановски, Страшко (2016). *Од милет до нација: создавање на нациите и национализмите на Балканот*, Штип: Центар за правно-политички истражувања – Штип.
- [35] Хобсбаум, Ерик (1993). *Нациите и национализмот, по 1878*. Култура: Скопје.
- [36] Шнапер, Доминик (2003). *Заедница на граѓани: кон модерната идеја за нацијата*. Слово: Скопје.